

Kremnický letopis 2/2019

Úvodné slovo

Milí čitatelia a priaznivci!

Držíte v rukách 36. číslo časopisu Kremnický letopis (2/2019). Je to posledné číslo časopisu. Kremnický letopis vydávame od konca roku 2001, teda takmer 20 rokov, čo je vskutku dlhá doba. Príprava časopisu bola vždy dobrovoľníckou aktivitou vykonávanou vo voľnom čase. Žiaľ, pre zaneprázdnenosť už nie je časový priestor na jeho ďalšie vydávanie. Veríme však, že sa raz nájde niekto, kto bude vo vydávaní časopisu pokračovať.

Toto číslo časopisu má dve sekcie. V prvej časti Vám predstavíme tému ochrany pamiatok v meste. Pamiatky sa v Kremnici v súčasnosti, žiaľ, systematicky ničia. O ich časť sme už prišli definitívne, o ďalšie môžeme prísť v najbližšej dobe. Cieľom textov v časopise je napomôcť k záchrane historickej architektúry Kremnice. V obrazovej časti Vám predstavíme pamiatky mesta, ktoré by mohli zaniknúť, ak by prax pri ochrane, či skôr neochrane pamiatok vyzerala ako doteraz.

V druhej časti Vám prinášame opäť za priehrdie zaujímavých článkov k dejinám mesta – študenti z Kremnice na stredovekých univerzitách, slávni kremnickí vojvodcovia z rodiny Schulcz a príspevok o významných kremnických hudobníkoch Bohuslavovi Jelínkovi a Ladislavovi Havlínovi.

Prajeme Vám príjemné čítanie a listovanie!

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah

Ochrana pamiatok

- 5 - Luboš Kürthy: Problematika ochrany historických stavieb v Kremnici
- 9 - Jozef Čahoj: Budúcnosť architektúry Slovenska?
- 12 - Jozef Lenhart: Život s tradíciou. Rozhovor s Jozefom Čahojom
- 16 - Daniel Haas Kianička: Pamiatky mesta Kremnica sú vážne ohrozené!
- 24 - Ohrozené pamiatky v Kremnici na príklade Zvolenskej doliny

História Kremnice

- 29 - Adam Čuchor: Kremnickí študenti zapísaní na univerzitách do konca stredoveku
- 34 - Daniel Haas Kianička: Slávni kremnickí vojvodcovia Ján Valentín Schulcz-Warltitz a Felix Schulcz Bátori
- 37 - Boris Banáry: Vznik a počiatky Základnej umeleckej školy v Kremnici. Dva portréty: Bohuslav Jelínek a Ladislav Havlín (K 70. výročiu školy)

OCHRANA PAMÄTOK

Po požiarí v roku 1945 zničená budova Remenárky v Hornej ulici v Kremnici, vedľa nej stál historický objekt so zaujímavým schodiskom s arkierom, oba objekty dnes už neexistujú, NBS – MMM Kremnica

Problematika ochrany historických stavieb v Kremnici

Luboš Kürthy

Úvod

Špecifická problematika ochrany pamiatok nielen v našom meste, ale vo všeobecnosti v slovenskej spoločnosti vyvoláva rozpačité, prípadne otvorene odmietavé reakcie.

Cieľom je preventívne predchádzanie necitlivým obnovám pamiatok, pri ktorých sú zvyčajne používané ekonomicky nevýhodné a z odborného hľadiska nevhodné technologické postupy a materiály. Používanie tradičných technológií, vyžadujúcich síce určitú remeselnú zručnosť, ale s neporovnateľne nižšími materiálovými nákladmi, by mohlo byť pre väčšinu vlastníkov kultúrnych pamiatok z finančného hľadiska zaujímavé.

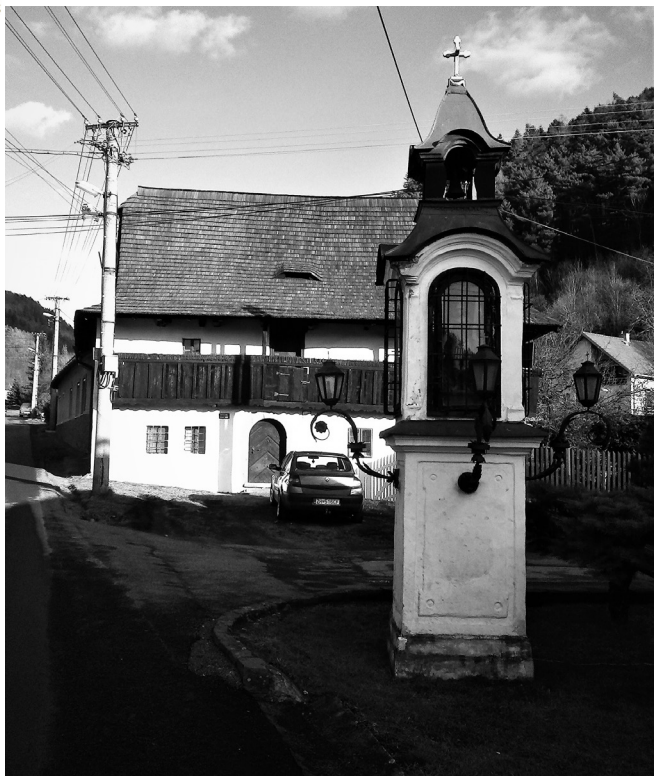
Ak hovoríme o hodnotných historických objektoch na území Kremnice, treba si uvedomiť, že zďaleka nie všetky sú alebo musia byť zahrnuté do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. Starostlivosť o týchto svedkov našej bohatej minulosti by mala byť, tak ako vo všetkých kultúrnych krajinách, vecou všeobecného spoločenského záujmu a tak trochu aj lokálpatriotizmu. Predovšetkým v historických mestách s krehkou, ale miestami ešte zachovanou dobovou atmosférou máme

neopakovateľnú príležitosť potvrdiť, že to s našou príslušnosťou k spoločnosti európskych národov ako aj s bytostnými koreňmi našej kultúry, myslíme skutočne vážne. Nedávna, ešte stále všadeprítomná „Minulosť“ totiž do našich myslí vpečatila často až nezmyselný kult novosti, ktorý sa vehementne uplatňoval nielen v bežnom živote spoločnosti, ale nelogicky aj v pamiatkovej starostlivosti používaním nových deštruktívnych technológií. Negatívnu úlohu v tomto procese štátom garantovaného a pritom ekonomicky náročného devastovania pamiatok zohrávala predovšetkým štátna organizácia Pamiatkostav, pričom štát v nejednoznačnom a nepružnom postoji zotrúva doposiaľ vytváraním reštriktívnej legislatívy. Tá ukladá vlastníkom povinnosti, ale zároveň nevytvára priaznivé podmienky, aby mohli byť v prípade úspešných obnov pamiatok (vykonaných podľa odborných pokynov pamiatkového úradu) motivovaní napr. daňovými úľavami.

Otázka, ako pristupovať k pamiatkam, bola už dávno zodpovedaná. Už v rakúsko-uhorskom mocnárstve bola sformulovaná a prakticky realizovaná moderná koncepcia ochrany pamiatok v rámci c. k. Centrálnej komisie, reprezentovanej predovšetkým osobnosťami

Tradičný banícky dom s pavlačou na dnešnej Angyalovej ulici v Kremnici (aj s barokovým svetelným stĺpom) na pohľadnici pred roku 1918

Tradičný banícky dom s pavlačou na Angyalovej ulici (č. 494/40) v Kremnici – Národná kultúrna pamiatka

tzv. viedenskej školy Aloisa Riegla a Maxa Dvořáka. Ich zdanlivo konzervatívny prísne konzervátorský prístup, citlivo zohľadňujúci dobovú atmosféru a patinu všetkých pôvodných jednotlivostí pamiatky, preberajú aj súčasné celosvetovo uznávané požiadavky zachovania autenticity, čiže maximálnej pôvodnosti v procese ochrany pamiatok. Práve pochopenie alebo skôr nepochopenie tejto podstatnej požiadavky je v našom prostredí najproblematickejším bodom, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje celkové vyznenie obnovy pamiatky. Za autentické hodnoty historického objektu považujeme nielen zachované pôvodné stavebné konštrukcie (ako napr. základové a nadzákladové murivo, systém historickej kanalizácie, klenby, krov strechy...), ale aj pôvodný ochranný plášť v podobe historickej krytiny, exteriérových a interiérových omietok, ďalej historické schodiskové konštrukcie, drevené stropy, dvere, okná a dlažby (drevené, tehlové, hlinené, kamenné...). Všetky spomenuté jednotlivosti, pokiaľ sú zachované a odborne konzervované s rešpektom k ich prirodzenému veku, vytvárajú svojou pôvodnosťou neopakovateľný pocit z pamiatky, ktorá okrem emocionálnej hodnoty nadobúda aj hodnotu ako nehnuteľnosť. Majitelia našich pamiatok si práve túto skutočnosť v mnohých prípadoch neuvedomujú a svojimi radikálnymi, zbytočne nákladnými prestavbami znehodnocujú a znásilňujú svoj vlastný majetok. V prípade štátom evidovaných kultúrnych pamiatok navyše dochádza k nenávratným stratám celospoločenských kultúrnych a historických hodnôt. Východiskom z dnešnej nepriaznivej situácie môže byť len zmena celkového vnímania starostlivosti o historické budovy, ktorá popri záchrane pôvodných

hodnôt vôbec nemusí znamenať zhoršenie kvality bývania. Tento mylný predpoklad, vyplývajúci z neinformovanosti, často ústi do argumentácie, že pamiatková starostlivosť znamená v praxi vytváranie neobývatelných skanzenov. Celý problém má niekoľko rovín, pričom je potrebné si uvedomiť, koľko rôznych profesií participuje na zložitom procese obnovy historického objektu. Odbornú stránku veci spolu s poradenstvom by mal mať na starosti Pamiatkový úrad, ktorý stanovuje vstupné obmedzenia pre projektanta a dodávateľskú stavebnú firmu. Najväčšie škody na historických objektoch vznikajú vtedy, keď investor s projektantom vopred nekonzultujú svoj zámer s pamiatkármi a potom sa snažia o dodatočnú legalizáciu často nevhodného projektu.

Úloha citlivého projektanta a vzdelaného majiteľa pamiatky

V súčasnosti projektanti nemusia disponovať žiadnym oprávnením na špecifický typ tvorby v historickom prostredí. Ich úloha je pritom často náročnejšia ako pri novostavbách, pretože si popri cite a znalosti historického stavebného vývoja konkrétneho objektu vyžaduje aj nevyhnutnú mieru pokory pred dielom predchodcov. Cieľom stavebných úprav alebo komplexnej obnovy pamiatky by nemalo byť násilné rabovanie a „vykuchanie“ interiérov, pri ktorom sú pôvodné ušľachtilé materiály (často zachované v relatívne dobrom stave) neuvážene vymieňané za predražené bezcenné novotvary alebo napodobeniny. Niektorí projektanti (pravdepodobne bez hlbšej znalosti pamiatkovej problematiky) majú navyše pocit, že pozmenením pôvodnej hmoty objektu alebo tvaru jeho strechy, či použitím vlastného často len provinčného takzvané moderného tvaroslovía vyjadrujú svoju tvorivú potenciu a stavbu „zhodnocujú“. Takýto v kultúrnych krajinách spoločensky neprijateľný prístup v skutočnosti odráža len nezvládnutie úlohy projektanta. Jeho dômyselnosť v skutočnosti spočíva v tom, ako dokáže sklbiť požiadavky investora s historicky danými obmedzeniami konkrétnej stavby (ako sú tvar a konštrukcia strechy, dispozičné riešenie s dodržaním pôvodných komunikačných koridorov, jestvujúce rozmiestnenie a veľkosť okenných a dverných otvorov atď.), pričom každý autorský zásah by nemal byť na prvý pohľad rozpoznateľný. Dôležité je dodržanie podmienky odstrániteľnosti nových prvkov (napr. odľahčené drevené alebo kovové konštrukcie schodísk bez použitia ťažkopádneho betónovania). Veľkosť architekta cítiť z každej dobre zrekonštruovanej pamiatky, ktorá pôsobí prirodzene pôvodným dojmom a zároveň v rozumnej miere spĺňa všetky hygienické požiadavky dnešnej doby. Samozrejme, s tým súvisí aj určitá sebareflexia vlastníkov historických budov. Ak chcem byť vlastníkom historického objektu, mal by som rešpektovať špecifiká a funkčné obmedzenia jednotlivých priestorov väčšinou so stáročiami stabilizovanou klímou, ktorých narušením môžu vzniknúť pomerne vážne a predovšetkým zbytočné problémy pre celú stav-

Jeden z domov na Dolnej ulici (č. 71/10) v Kremnici na historickej fotografii

Ten istý dom na Dolnej ulici – jeho historická autentická bola narušená pri rekonštrukcii v 90. rokoch 20. storočia, pritom ide o národnú kultúrnu pamiatku

bu. Nevhodné sú napríklad rôzne pokusy o adaptácie suterénnych pivničných priestorov s prirodzene vyššou vlhkosťou vzduchu a osobitou teplotou na kancelárie alebo obchodné či obytné priestory. S netoleranciou a absenciou prirodzenej úcty k dielu našich predchodcov sa stretával už Max Dvořák začiatkom 20. storočia, ktorý vo svojom diele Katechizmus pamiatkovej starostlivosti (1916) upozorňuje na štyri základné príčiny ničenia pamiatok: 1. nevedomosť a nevšímavosť, 2. ziskuchtivosť a podvod, 3. zle pochopenie myšlienok pokroku a požiadaviek prítomnosti a 4. nesprávne poňatá túžba po skrášľovaní a novotách, umelecká nevzdelanosť a zvrátenosť. K už jestvujúcej historickej stavbe nemožno z pozície projektanta ani majiteľa pristupovať identickým spôsobom ako k novostavbe. Každý zámer je potrebné vopred zvážiť vo vzťahu k reálnym obmedzeniam pamiatkovej ochrany daného objektu. Dosiaľ sme hovorili o ideálnom prípade pamiatkového objektu s vysokým stupňom zachovania originálu v stavebných konštrukciách a interiérových detailoch. V Kremnici a iných historických mestách sa bežne vyskytujú objekty s rôznym rozsahom zachovania predovšetkým cenných detailov interiérového vybavenia. V prípade ich absencie by sa mal projektant plne realizovať pri vytváraní nových prvkov a ich organickom nenásilnom včleňova-

ní do historického kontextu tak, aby pôvodné hodnoty neboli esteticky atakované malichernou nabubrelou alebo nevkusom. Tejto neľahkej hoci navonok nie veľmi efektnej úlohy, sa v hmotovej skladbe úspešne zhostil napr. Ing. Chudomelka povojnovou dostavbou zničených domov na kremnickom námestí. Pri jednotlivých nových doplnkoch, či už ide o tvar kľučiek alebo výraznejší zásah, sa treba vyhýbať vytváraniu pseudo-historických kulís a nahrádzať ich radšej minimalistickými triezvymi novotarmi, pokiaľ nie je možné použiť pôvodné detaily z iného miesta.

Predpoklady citlivej obnovy historickej stavby

K tomu, aby mohol architekt zodpovedne vypracovať projektovú dokumentáciu akýchkoľvek stavebných úprav historického objektu, potrebuje mať v rukách kvalitné podklady s presne popísaným a zdokumentovaným predmetom pamiatkovej ochrany. Môže sa tak vyhnúť nechceným poškodeniam hodnotných častí pamiatky, ktoré bývajú zvyčajne na prvý pohľad ťažko rozlíšiteľné (napr. druhotne prekryté nástenné maľby, zamurované kamenné články...). Tieto podklady môže vypracovať Pamiatkový úrad alebo odborne spôsobilá súkromná osoba (za finančnú úhradu od investora) na základe poznatkov exaktne podložených sondážnym pamiatkovým výskumom. Nariadenie pamiatkového výskumu nikdy nie je samoučelné, vždy nadväzuje na konkrétnu požiadavku investora. Keď sa napríklad majiteľ rozhodne rekonštruovať exteriérovú fasádu takým spôsobom, že vrchné omietky majú byť len v miestach poškodení odstránené, rozsah sondáže výskumu fasády bude orientovaný len na tieto vopred označené plochy. Tie sa potom odborným spôsobom opatrne odkrývajú, aby nedošlo k poškodeniu prípadných nálezov starších vrstiev historických omietok (často s maľovanými alebo rytými výzdobami). Spomenutým spôsobom sa nám podarilo úspešne identifikovať a zachrániť pred zbytočným zničením množstvo pôvodných prvkov na viacerých historických stavbách nielen v Kremnici a okolí.

Dom na Angyalovej ulici v Kremnici (č. 411/15) – kremnické domy „klamú“ svojou vizážou, laik by povedal, že tento dom má maximálne 100 rokov, v skutočnosti je stredoveký, dom je navrhnutý na vyhlásenie za národnú kultúrnu pamiatku

Samotná realizácia obnovy

Pre úspešnú obnovu historického objektu s vopred realizovaným prieskumom a projektom stavebných úprav, ktorý citlivo rešpektuje pôvodnú atmosféru pamiatky, môže byť poslednou zaťažkávajúcou skúškou samotná realizácia. Súvisí to predovšetkým s výrazným úpadkom kvality remeselnej práce, evidentným na Slovensku minimálne v posledných desaťročiach. Podobne ako v prípade projektantov môže podľa platnej legislatívy obnovovať historické objekty akákoľvek stavebná firma bez príslušnej špecializácie. Problém spočíva v tom, že medzi charakterom požadovaných stavebných prác a vôbec remeselných zručností (murárov, tesárov, klampiarov...) je pri novostavbách a pamiatkach diametrálny rozdiel. Ak si má historická stavba ponechať svoj pôvodný vzhľad aj po obnove, nemôže byť opravovaná súčasnými technológiami a materiálmi, ktoré boli vytvorené pre iný účel. Používanie tradičných technológií a kvalifikovanej ručnej remeselnej práce by malo byť samozrejmosťou. V realite je aplikácia obyčajnej vápennej omietky z haseného vápna (hasené vápno vzniká hasením páleného vápna a nie je totožné s hydrátom, ako si často myslia mnohí „profesionálni“ remeselníci) je nielen v Kremnici pre stavebné firmy neprekonateľným problémom, rovnako ako vyskladanie a špárovanie kamenného lomového muriva vápennou ložnou maltou. Treba si uvedomiť, že spomenuté práce spolu so znalosťou viacerých typov väzieb muriva by za normálnych okolností mali patriť medzi základné zručnosti škole-

ného murárskeho pomocníka. Ako pozitívny príklad z dôb, kedy tieto nie príliš náročné práce ešte neboli ani v Kremnici problémom, možno uviesť kvalitné rekonštrukcie gotických fasád

meštianskych domov č. 36, 38 a 4. Pre používanie vápennej technológie pritom svedčí niekoľko zásadných hľadísk. Z estetického hľadiska ide o zachovanie atmosféry historickej fasády, ktorá pôsobením času nadobúda prirodzenú patinu, pričom použitý materiál zodpovedá svojimi fyzikálnymi vlastnosťami materiálu pôvodnej stavby. Z ekonomického hľadiska je materiál používaný pri tradičných technológiách niekedy až niekoľkonásobne lacnejší ako pri továrensky namiešaných omietkových zmesiach. Ak bolo použité kvalitné hasené vápno, ktoré sa po nahodení počas dozrievania pevne naviaže na fasádu, možno garantovať dlhodobú trvácnosť omietok. Príkladom môžu byť opäť spomenuté tri kremnické fasády s rekonštrukciou gotických vápenných omietok, ktoré bez údržby vydržali aj s malovanými výzdobami už niekoľko desaťročí. Na záver by som chcel ešte pripomenúť jeden podstatný moment, výrazne ovplyvňujúci úspešnosť našej starostlivosti o historické pamiatky. Aby sme predišli finančne náročným obnovám pamiatok, je potrebné pravidelne vykonávať ich drobnú údržbu.

Luboš Kürthy: Problematika ochrany historických stavieb vo vzťahu k architektonickej tvorbe a stavebnej praxi. Kremnický rumaj 2/2002.

Dom na námestí SNP (č. 37/3) v Kremnici (penzión Barbakan), dom je národnou kultúrnou pamiatkou – jeden z pozitívnych príkladov obnovy pamiatky (strecha patinuje, vikiere nie sú predimenzované, historické prvky sú zachované, vytvorenie kamenného sokla, vizáž výkladov je ako na začiatku 20. storočia; otázne je iba použitie nových kovových okien a modernej štruktúry omietky)

Budúcnosť architektúry Slovenska?

Jozef Čahoj

(Výňatky z knihy Jozefa Čahoj Budúcnosť ľudovej architektúry Slovenska z roku 2018, publikujeme ich so súhlasom autora)

s. 3, Cui bono. V či prospech, čo je za tým, kto bude mať z toho osoh. V prospech v prvom rade môj, aby som v prípade, že sa ma raz nejaký môj potomok opýta, čo som urobil a či som vôbec niečo urobil, mohol s čistým svedomím povedať: toto je môj príspevok, aby sa veci na Slovensku obrátili k lepšiemu. Za obrat k lepšiemu považujem aj krajšiu tvár Slovenska, krajšiu tvár slovenského vidieka a miest; lebo to, čo teraz vidím okolo seba, je všetko na zaplkanie... Po stáročia sme my, Slováci vytvárali (alebo sa snažili vytvárať) vlastnú identitu a stavebnú tvár nášho domova. Tvorili sme domy, v ktorých sme po stáročia bývali, dreli, tlačili sa a prežívali naše malé šťastia, nešťastia, rodinné tragédie a rodinné radosti. Vytvárali sme tvár, trochu chudobnú v porovnaní s tými na západe, ale zas o trochu šťastnejšiu v porovnaní s tými na východ od nás. Ale nech bola, aká bola, bola naša, slovenská... Možno si ju teraz vykresľujeme trochu romanticky, šťastnú, síce plnú celodennej driny, ale voňajúcu otcovou roľou, voňajúcu čerstvou trávou a pokoseným žitom. Naša minulosť bola však plná biedy, nešťastia, alkoholu a závidi. Priznajme si, vyznačovala sa našou vlastnou neschopnosťou vytvoriť taký obraz Slováka a Slovenska, ktorý by sme nemuseli odvrhnúť pri prvej mozgovej príležitosti a ulpieť k niečomu inému, novému, lepšiemu. Stavebný vzťah Slovenska, domov, v ktorých sme žili, bol v očiach našich otcov

spojený práve s chudobou a nedostatkom. Nebola električka, nebola voda, nebolo nič. Len každodenná drina. Slovak mal potrebu rýchlo sa biľagu chudoby zbaviť. Z rôznych dôvodov spôsob života a bývania nešiel prirodzenou cestou. Vývoj domov našich dedov jednoducho zamrzol alebo odhnal a nerozvíjal sa prirodzene tak ako v šťastnejších krajinách na západ od nás. Akonáhle

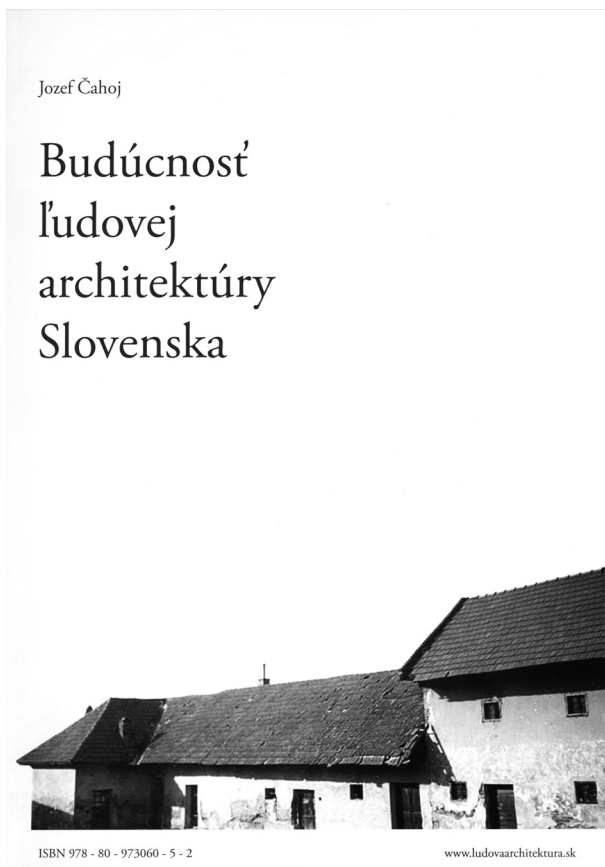
sme mali možnosť, rýchlo sme sa presťahovali do bytoviek a panelákov. Okamžite sme prerábali naše hlinené, kamenné, drevené domy na manzardové (stanová strecha s vikierom v nevyužitom podkroví). Neskôr sme sa nadšene sťahovali do „televíznych“ domov (kocky s plnou logiou do ulice), kde sa však zase bývalo len v jednej izbe a parádna obývačka bola iba na parádu. Pristavali sme si „letné kuchyne“, lebo každý Slovak túži po letnej kuchyni. A asi tak ako Normani dali svetú gotiku, Taliani renesanciu a Američania mrakodrapy, tak príspevok Slováka k svetovému dedičstvu bola „letná kuchyňa“. A napokon, po televíznych domoch sme sa obšťastnili bungalovmi... (je potrebné) naviazať na roztrhnutú tradíciu ľudovej architektúry Slovenska a ukázať cestu, ako by mal a mohol vyzeráť náš vidiek,

ak by vývoj šiel prirodzeným smerom... Zabrdnutie do histórie vývoja je tu len v naivnej viere, že niekoho zaujme, primáje sa pristaviť a zamyslieť. Možno to bude prvý krôčik k tomu, aby si začal vážiť veci, ktoré nám niekto zanechal a ešte stále nás obklopujú... (malo by byť jasné, že) na Horehronie patrí dom Horehronia, ktorý má svoje špecifické prvky, a nie dom Záhoria (ktorý však je stále menším zlom, než napríklad kanadský zrub na Kysuciach).

s. 5, Málokto by čakal, že práve v Bratislave nájde človek domy ľudového staviteľstva. Pri zbúraní dvoch tretín starej Bratislavy a pokračujúcom hyzdení tváre mesta je to príjemné zistenie. Takže v Bratislave sa napriek všeobecnému a bezhlavému stavebnému besneniu zachovali neočakávané skvosty vo všetkých prímestských častiach

Bratislavy – Lamač, Záhorská Bystrica, Rusovce... a v okolí – Stupava, Bernolákovo,... proste úplne všade. A ako príjemné prekvapenie, ani novovzniknutá zástavba nepôsobí rušivo, ale naopak, zachováva „tvár“ a tvar týchto ulíc. Takže ešte možno vidieť na konci tunela svetielko.

s. 8, Bratislava – znaky stavieb: ...Obdĺžnikové štvor-

Titulná strana knihy Jozefa Čahoj Budúcnosť ľudovej architektúry Slovenska z roku 2018

tabličkové okná sa dostali do „výbavy“ domu v oblasti Bratislavy pravdepodobne na prelome 19. a 20. storočia a ďalej sa nemenili! To znamená, že sa už nenahradzovali ďalšími „vývojovými“ štádiami okien, ako je to bežné v iných častiach Slovenska, keď na drevenici je trojdielne okno zo šesťdesiatych rokov...

s. 9, Podľa okien (a nielen podľa nich) akoby ľudia v okolí Bratislavy mali (bez urážky k iným častiam Slovenska, ale je to proste fakt) viac chochmesu, čiže estetického citu. Ľudia tu nepodľahli módi všetko zbúrať a znovu stavať. Najprv manzardové domy (päťdesiate roky), potom televízne domy (sedemdesiate roky). Alebo nepodľahli v takej miere ako v iných častiach Slovenska, a keď už stavali nové, tak na nových uliciach. Charaktery sídel sa proste zachovali i napriek tomu, že zúril socializmus. Až porevolučné roky priniesli do Bratislavy ľudí z iných častí Slovenska bez vzťahu k mestu a s nimi aj nevkus všetkého možného druhu...

s. 17, Záhorie: Domy sú tu vývojovo ustálené a do dnešného dňa nielen zachované, ale aj vo veľkej miere obývané – hoci už len dôchodcami, ktorí keď umrú, tak domy umrú s nimi. Čo dedina, to skanzen. Súviselo to snáď s vyššou hospodárskou úrovňou oblasti v minulosti. Dnes „tvár“ Záhoria zachraňujú „paštikári“, keďže, žiaľ, roduverní Záhoráci sami veľký vzťah k dedičstvu otcov nemajú (lebo napokon, aj to sú Slováci).

s. 31, Myjava – stodoly: Šopy, alebo stodoly, sú z tesaného dreva, neskôr nahradzované murovanými humnami s vrátami v čele domu... Čakajú na svoje posledné využitie – ako palivové drevo. Poklady, ktoré unikajú pomedzi prsty a uniknú bez povšimnutia... príklad stodoly (s obrázkom): dubové trámy, rozmer 25 x 22 cm, dĺžka 12 m, váha do 400 kg a päť na sebe. Vek samotného dreva – tisíc rokov. Ani neviem, kde by sa dnes našiel dub, z ktorého by sa dal vytesať taký trám. Tak toto môže vzbudiť našu pozornosť. Mohli by sme si začať vážiť remeselnú zručnosť našich dedov, lebo história, to nie je len Spišský hrad a Jánošík, to sú aj veľké maličkosti okolo nás. A kto by si to mal vážiť, ak nie my sami.

s. 33, Myjava: ... Ozdobné rámy okien Myjavy sú ako výstavy umeleckého remesla...

s. 41, Dom s tzv. sochou: Ak by sme išli pospiatky do histórie ľudovej architektúry na Slovensku, tak by sa nám v pätnástom storočí zjavil v Kremnici banický dom. V trinástom storočí dom spišských Nemcov – dom s tzv. dufartom. V deviatom storočí dom pod strážovskými vrchmi – dom s výškou. A možno odnepamäti, alebo možno niekedy v piatom storočí – dom so sochou. Dom so sochou, táto najpôvodnejšia technika stavania ľudských príbytkov, sa do dnešných dní nezachoval (iba jeden). Napriek tomu tento dom dal základ všetkým murovaným stavbám na území Slovenska a do dnešných dní môžeme jeho stopy vidieť v dome Žitného ostrova, Trnavskej tabule, Tekova a Hontu, a aj na dome s výškou, kde sa čelná socha (zvislý drevený stĺp krovu uprostred predného čela domu spustený až po úroveň terénu) nahradila kamennou stenou a štítom.

s. 44,...Výpustok – pavlačové stĺporadie: výpustok, zvyčajný stavebný doplnok, pretrval pravdepodobne ako pozostatok rímskeho stĺporadia...

s. 45, Vývoj domu so sochou: Starobylá kolová stavba stavaná po celej Európe prešla svojím vývojom. Na Slovensku sa kolový dom vývojom pretavil do domu so sochou. Pravdepodobne pod vplyvom rímskej Panónie a tiež vhodným prostredím (všadeprítomná hlina) sa stena – výplet, nahradila múrom – z latinského murum, to znamená hutná stena, či už hlina, tehla, alebo kameň. Naopak, na území západnej Európy sa kolová stavba ďalej rozvíjala a dodnes sú stavby nielen zachované, ale sa aj stále stavajú. Určite stojí za zmienku, že z kolových stavieb vznikla v Normandii gotická architektúra, pretrvávajúca na území celej vtedajšej kultúrnej Európy takmer päťsto rokov a znovu vzkriesená v devätnástom storočí.

s. 46,...dom so sochou umožnil vytvorenie štítového rámu (prvý pár krokiev krovu), položeného na vystrčenej pomúrnicí – a pre istotu podpretého konzolou, tiež ornamentálne bohato zdobenou (takéto konzoly možno dodnes nájsť pod Banskou Štiavnicou v dedinke Žibritov, len sa treba ponáhľať ešte viac si ich pozrieť, hrozí ich zničenie a zánik, naproti tomu, konzoly tohto typu sú dodnes bežné napríklad vo Francúzsku)... Ktorákoľvek časť starého domu (krov, múr, okno...) nesie v sebe kus histórie siahajúci tisíc rokov späť. Takže nebúrame, nepáľme, nevyhadzujeme na smetisko. A možno trochu poznaním histórie a historických súvislostí si začneme vážiť veci okolo seba a prestaneme sa správať tak rýdzo slovensky, nekultúrne, len s vidinou väčšieho, drahšieho a novšieho – samozrejme, čo najlacnejšie získaného, najlepšie v akcii, keď už nie sme takí šikovní, aby sme to ukradli. Len aby nám susedia závideli, že my už máme.

s. 51, Dom s podstienkou a pavlačou: Najrozšírenejší dom na Slovensku. S tvarmi, ozdobami a pomenovaním od výmyslu sveta. Najprv bola len vysunutá strecha, potom sa pridalo stĺporadie či už murované alebo drevené, s múrikom alebo dreveným zábradlím, so spojnicovým trámom v hornej časti stĺpov podstienky (pavlače, podvalku, tretne, priedomia..., vlastne vysunutá chodba na poschodí) najprv používaným na prevesovanie bársčoho, neskôr ako spodok rámu na akúkoľvek zdobiacu výplň. Napokon dospel dom s podstienkou do zasklenej verandy, či už na juhu Slovenska alebo na Starých Horách. Dokonca na Liptove.

s. 53, domy s pavlačou tvoria úplne inú kapitolu ako domy so stĺporadím...

s. 54, Domy, v ktorých sa po stáročia bývalo, prešli svojím prirodzeným vývojom a tak ako všetko v prírode, aj pri domoch platí, že čo sa neosvedčilo, tak to jednoducho zaniklo. Naopak, to, čo prinieslo akúkoľvek výhodu, sa nielen zachovalo, ale prípadne sa vyvíjalo ďalej...Dalo by sa povedať, že mali rozum naši starí otcovia. Nevymýšľali to, čo už bolo vymyslené (a fungovalo). Podstienka: ...Vývoj...priniesol predsunutie strechy, ktoré sa ustálilo na 1 až 1,1 m, a na výšku

horného okraja približne tri metre... Keďže sa na Slovensku s týmto domom stretávame v každom kúte a tento typ bol zjavne najrozšírenejší..., tak asi prinášal obyvateľom domu výhody oproti domom bez podstienky. Aké to boli výhody? V prvom rade praktické – vytvorilo sa suché miesto, kde sa mohlo pracovať aj pri nepriaznivom počasí. Vytvorilo sa miesto, kde sa dalo porozprávať, alebo len tak posediť... Teplo. Teplo je pochopiteľne príjemné a v domoch, ešte nie tak dávno, bolo slnko jediný zdroj tepla... Okienka boli malé, bez skla, ale vývojom a postupnou dostupnosťou skla sa okná po zasklení začali zväčšovať – prestali byť vetracími otvormi, stali sa vpúšťacími svetla... aj vypúšťacími či unikačmi tepla. Napokon sa stalo dôležitým, aby do okien slnko svietilo a naopak, keď sa už okno výrazne zväčšilo (šesť tabličiek alebo rozmer 0,9 x 1,2 metra), do okien zas nesvietilo (podľa okolností)... Podstienka (pavlač) v lete tienila a v zime naopak umožnila slnku (ak svietilo) svietiť do vnútra miestností. V lete je slnko vysoko nad horizontom a hlavne v čase najväčšieho úpeku, t.j. od desiatej do tretej, predsadanie strechy vytvára tieň alebo slnolam, či ako si to nazvali tí, ktorí si mysleli, že ho vymysleli. A v zime, keď slnko vychádza neskoro, je celý deň nízko na oblohe a zapadá skoro, tak vysunutie strechy nezabráni slnku svietiť dnu. Bodka, aké jednoduché, praktické a geniálne. Bez noriem, výskumov a dotácií. (Osobitným typom pavlačového domu je kremnický banický dom – poznámka dkh.)

s. 63, Hont: Asi niet na Slovensku starobylejšieho a architektonicky ucelenejšieho kraja, ako je Hont... Zachovaná ľudová architektúra celých dedín, nielen kde-tu... Všetko to končí v 19. storočí. Architektúru dvadsiateho storočia tu nikto nepotreboval. Žiadne manzardové ani televízne domy a ani bungalovy. Žiaden kraj nemá tak určujúce charakteristické prvky ako Hont: letopočet vpredu, kamenné múry, kamenný lem okien, typický štít a strecha (krov z tvrdého dreva!) – valba, polvalba, podlomenica, murované schody na poval a všetky vo svahu. Prosto všetky domy Hontu majú všetko rovnaké, a predsa je každý iný. Je to taký slovenský Costwold (starobylý kraj v Anglicku s tradičnou architektúrou – poznámka dkh). Neuveriteľný, úžasný, len trochu smutný (zničený).

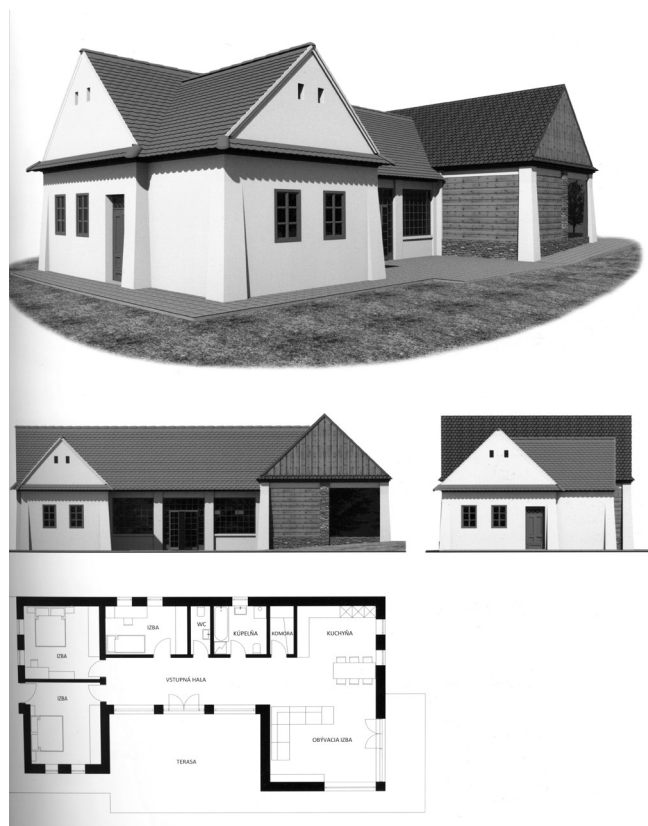
s. 77, Detva: Dom Detvy. Dýcha na nás všetkým, čo na Slovensku bolo krásne. Čistotou tvarov, jednoduchým prevedením, účelnosťou. Tu sa narodil Sládkovičov Detvan, v tomto kraji dieťa v trojrohej šatke načúvalo hlasu storočných dubov... Kam sa to všetko podelo...

s. 99, Oprava: Opraviť znamená znovu navrátiť dušu tomu, čo ju už raz malo, zachovať tvar a charakter miesta, kde stavba stojí. Opraviť znamená zachrániť našim deťom to, čo tu nechali pre nás naši dedovia, zachrániť kus histórie Slovenska. Opraviť však znamená aj prispôbiť staré a dnes už nevyhovujúce novým požiadavkám, ktoré budú síce zas o pár rokov nevyhovujúce, ale tvar a výzor domu bude stále rovnaký. A opraviť znamená v dnešnej dobe, v ktorej sme všetci posadnutí peniazmi, aj niečo ušetriť (aby sme to napokon zase len minuli).

s. 102, Pri oprave treba zvážiť, či nový krov je naozaj potrebný a pri zvažovaní je treba mať na zreteli, že starý krov (ak nebol dlhodobo vystavený účinkom vlhkosti) vydrží určite dlhšie (po náležitom ošetrovaní) ako krov nový, jednoducho staré drevo je lepšie ako nové drevo. s. 106, Oprava stropu: ...strop prízemí (konkrétneho) domu. Na prízemí objektu v miestnosti, ktorá sa používala ako kuchyňa, bol vytvorený podhlád zakrytý omietkou. Tá však bola vo veľmi zlom stave, strhla sa a pod ňou sa ukázali opracované priečne trámy s opracovanými stropnými doskami, o ktorých som predpokladal, že boli ešte pred prvej svetovej vojny. Strop vyzeral naozaj hrozne – plesnivý, mokrý a vhodný len na strhnutie. Pri opravných prácach, keď bol strop vystavený prievanu, obschol. Z jedného trámu sa muselo odstrániť asi šesť centimetrov do hĺbky (iba na jednej strane) a z dosák sa musela vyhodiť asi štvrtina. Inak strop ostal celý... Trámy aj dosky sa obrúsili (po rozobratí), ošetrili a napustili včelím voskom... strop teda zostal, na rozdiel od predstavy miestneho projektanta, zachovaný...

s. 107,...nový strop by bol lacnejší. Ale. Novokúpené drevo by nedosahovalo ani náhodou kvalitu pôvodného. Skutočne sa to oplátilo aj podľa majiteľa, ktorý to platil.

s. 113, Európa: Architektúra je zrkadlom ľudí, ktorí v nej bývajú. Ľudia v kultúrnej Európe sa môžu do tohto zrkadla smelo pozrieť. Všade je cítiť zrejmu kontinuitu vývoja. Nové začína tam, kde končí staré a staré sa bezhlavo nelikviduje, ale starostlivo opatruje. A ak napíšem, že starostlivo opatruje, tak to nie je pravda. Pretože „opatovanie“ je pre tamjších ľudí také samozrej-

Novostavba rodinného domu v Marianke vychádzajúca z tradičného domu zo Záhoria, architektonický návrh Jozef Čahoj

mé, že to nikoho nenapadne volať starostlivosťou. Je to proste normálne. Normálne je, keď sa postaví nová šopa (lebo tam šopy ešte potrebujú) ako kópia starej. Postaví sa kvalitne, z prvotriedneho ohobľovaného dreva (ak to drevo má byť ohobľované). „Tam“ nevidíme zúfalé moderné vplyvy, ktoré vtrhli ako vojna do starých zástavieb. Je zrejmé, že architekti vedia, čo navrhujú a investori (a je jedno či veľkí, alebo malí) zas vedia, prečo si týchto architektov volajú a pokladajú za samozrejme ich aj náležite zaplatiť. Nik tam asi nekupuje katalógový projekt za 500 euro, ktorý si potom prispôsobuje podľa seba a podľa všemúdreho internetu.

s. 115, Anglicko: V Anglicku ma doslova šokovali detaily (avšak nielen to). Stavebné detaily, ktoré boli také isté ako v dvanástom storočí.

s. 119, Záver: Prečo je rozdiel medzi ľudovou architektúrou a „modernou architektúrou“. Alebo, aký je rozdiel medzi dobrou architektúrou a zlou architektúrou. Ľudová architektúra, prípadne architektúra, ktorá je pokračovaním pôvodnej architektúry, je v prvom rade krajšia. Ináč povedané, je ťažké robiť „dobrú“ modernú architektúru, lebo to, čo mnohí považujú za modernú architektúru, alebo si predstavujú architektúru ako modernú, častokrát nie je ani len architektúra, nieto ešte moderná.

s. 125, Smutný dovetok: ...Polopate povedané. Chodíte si kúpiť do Rakúska, Nemecka, Anglicka niečo slovenské. Nekúpite nič. A preto majú všade za riekou Morava (lebo už aj tí „vyhcaní“ Česi majú viac rozumu ako my nasprostastí Slováci) vyššiu životnú úroveň a vždy ju budú mať, lebo dokážu nielen vyrobiť (maslo, víno, auto...), ale si ho aj doma kúpiť... Tak ako Rakúšan, Francúz, Talian nenapadne kúpiť iný výrobok ako vlastný domáci, tak ho nenapadne postaviť si dom a bývať v dome, ktorý nie je domáci, tradičný, vychádzajúci z niekoľkostoročných – opakujem storočných – stavebných tradícií a zvyklostí. Takže moderný úspešný Angličan, ktorý chodí do práce anglickým autom, býva v kamennom dome, ktorý je na nerozoznanie od domu, v ktorom sa v jeho „county“ bývalo pred objavením Ameriky (a to je fakt, nie iba básnický obraz). Rakúšan zas na BMW (čo už má chudák robiť). Býva v dome, ktorý akoby z oka vypadol starým domom Ti-

rolských Álp. Francúz – síce má len „pežota“, ale dom má hrazdený, na nerozoznanie od domov, ktoré sa stavali v dobe, keď vznikali najväčšie skvosty architektúry – gotické katedrály. Len Slovák si dokáže postaviť na Orave tirolácky dom, na Kysuciach kanadský zrub, v zachovanej radovej zástavbe murárskych domov Liptova modernú ohavu. A všade pichnúť bungalov, najlepšie ohradený trojmetrovým betónovým múrom. Tie riadky sú prejavom mojej snahy zvrátiť zúfalo k zlému meniacu sa tvár Slovenska a dosiahnuť, aby sa na Detve stavali domy tvarovo vychádzajúce a aspoň vzdialene pripomínajúce domy Detvy, na Gemerí domy Gemera... Ak ešte vôbec niekto pozná historické názvy krajov. Krajov podelených administratívne tak, aby všetci spolupartajníci si mohli odhryznúť kus koláča. Povedané inak, demokracia a sloboda je pre slobodných ľudí, poddaným je nanič. Slovákom je najlepšie asi ísť za maďarským grófom, prípadne českým úradníkom alebo predstaviteľom nemeckej okupačnej správy. Tí všetci to s nami myslia dobre (lebo si naivne myslia, že my sami pre seba chceme dobre!). Len nechodme, preboha, za našimi demokraticky zvolenými predstaviteľmi, lebo tí slúžia všetkým, len nie tým, ktorým majú slúžiť. Architektúra je odrazom doby, v ktorej vznikla. Architektúra, ktorá nás obklopuje, je odrazom hroznej doby, v ktorej žijeme. A tú hroznú dobu robíme my. Takže nie oni (kapitalisti, židia, slobodomurári, Česi, Maďari, komunisti, Američania, Putin...), ale MY sme si na vine. Alebo ako sa hovorí: človeče pomôž si, aj Boh Ti pomôže.

Ing. Jozef Čahoj (* 1961), pochádza z Kremnice, absolvent Stavebnej fakulty Slovenskej vysokej školy technickej, medzi rokmi 1986 – 1995 pracoval vo firmách Doprastav ako projektant a Hydrostav ako stavbyvedúci, od roku 1997 vedie vlastnú stavebnú firmu www.ludovaarchitektura.sk

Zdroj:

- ČAHOJ, Jozef. Budúcnosť ľudovej architektúry Slovenska. Vlastným nákladom, 2018.

Jozef Lenhart: Život s tradíciou

Rozhovor s Jozefom Čahojom

(prepis rozhovoru z časopisu RUD 2009/4 publikujeme so súhlasom autora)

Bývanie na vidieku sa opäť stalo aktuálne a prežíva „boom“. Pod tlakom realitných kancelárií sme znovu zatúžili utiecť z mesta a zažiť čaro „dedinského života“. Ohúrení bilbordami s vizualizáciou satelitných vilko-

vých mestečiek vnucujúcimi idylický obraz architektmi videného rodinného domu a malebnej dedinky prijali sme ich falošnú víziu a prepadli sme individualizovanému gýču označovanému za „vidiecky štýl“. Že ide o manipuláciu na míle vzdialenú od skutočnosti, si uvedomujeme až dodatočne, keď sa ocitneme za závorami vytúženého predmestského geta. Pretože vidiek je niečo

celkom iné. Je to kus romantiky, tradičného urbanizmu a typickej historickej zástavby výrazných architektonických hodnôt..

Tak vyzerá skutočný „súkromný raj“. Iba ho treba objaviť, pochopiť a dať mu dimenzie 21. storočia. Ako to urobil Ing. Jozef Čahoj, autor zaujímavej knihy projektov rodinných domov a rekonštrukcií chalúp, ktorá vyšla pod názvom *Ľudová architektúra Slovenska 1 – 2*.

Čo vás priviedlo k nápadu vydať publikáciu projektov riešiacich rekonštrukciu pôvodnej historickej architektúry vidieckych sídiel?

Ľudovou architektúrou sa zaoberám viac ako tridsať rokov, od čias, keď som na vysokej škole skončil stavebnú fakultu. Za celé toto obdobie som sa nevedel vynachudovať, ako sa slovenská dedina mení. Najprv do nej v päťdesiatych rokoch vtrhli postburžoázne domy s manzardovými strechami, potom k nim pribudli tzv.

televízne „škátule“ a nakoniec domy podľa katalógov. Očakával som, že sa po roku 1989 táto devastácia vidieka skončí a konečne sa začne meniť v duchu tradície a vžitého zmyslu pre krásu. To, akou cestou sa slovenská dedina vydala, ma zaskočilo. Celý ten dlhý čas som bol presvedčený, že jej ničenie majú na svedomí komunisti a ich ideologicky podfarbený pohľad na vidiek. Lenže pravda bola iná. Nie komunisti, ale architekti sa podpísali pod likvidáciu stáročiami budovaného architektonického obrazu slovenského vidieka. Architekti, ktorým záleží len na vytvorení vlastného pomníka a už pri návrhoch katalógových domov alebo pri realizovaní jednotlivých objednávok dokázali poprieť všetko to, čo robilo dedinu dedinou a podieľalo sa na jej malebnosti. Márne som očakával, že niekto vytvorí nejaký prehľadný katalóg ľudovej architektúry, podľa ktorého by sa aj človek neznalý pamiatkových hodnôt a architektonického vývoja dediny dokázal pri kúpe pozemku alebo starej chalupy zorientovať a uvedomil si, čo sa hodí a čo nie v tej-ktorej oblasti Slovenska postaviť. Keďže sa na trhu žiadny takýto katalóg ľudovej architektúry neobjavil, rozhodol som sa „stvoriť“ ho sám.

Nie je uchovávanie vzhľadu slovenskej dediny ro-

mantickým pohľadom na jej ďalšiu existenciu? Štandard bývania sa za posledné roky výrazne zmenil a ľudí nemôžete donútiť bývať v „rezervácii“.

Bývať na dedine v starom dome neznamená žiť v inom storočí a bez komfortu, ku ktorému sme sa dopracovali. Architektúra a urbanizmus vidieka sa roky riadili určitými zákonitostami, ktoré sa vpísali do výzoru dediny. Tak isto je to aj s pôdorysným riešením domov, ich dispozíciou a funkčnosťou. Chcem len, aby kompetentní, či sú to stavebné úrady alebo architekti, dodržiavali minimálne architektonicko-estetické zásady, ako je uličná čiara, výška zástavby, uniformita objemov domov

a jeho typ. No a tam, kde je to čo i len trochu možné, aby sa v maximálnej možnej miere zachoval exteriér domu, ktorý je nositeľom štýlu, slohového názoru a obrazom remeselných schopností niekdajších murárskych majstrov.

Prečo ľudia na Slovensku odmietajú žiť v starých domoch?

Myslím si, že dôvodom takéhoto vzťahu je vyprahnuté povedomie k čomukoľvek, čo je slovenské. Je jedno, či je to dom, kroj alebo zvyky. Možno je za tým chudoba, v ktorej naši predkovia žili, a snaha odtrhnúť sa od tejto ťažkej minulosti. Starý dom, v ktorom bývali tri generácie v jednej izbe, je zhmotnením tohto strádania, a za to sa hanbíme.

Ale bieda bola aj inde a napriek tomu obyvatelia Provencálska, Bretónska či na írskom vidieku, ale aj v neďalekom Rakúsku či Taliansku, nemajú s tým problém a žijú v kamenných domoch s malými oknami.

Lenže Slováci odmietajú minulosť a neradi sa k nej vracajú. Historická pamäť im nič nehovorí. Naučili sme sa žiť bez minulosti. Aj keď sme boli, na mape sveta sme iba dvadsať rokov. Taký je aj obraz nášho vidieka. Nikto nás nevedel k sebavedomiu, k hrdosti, a tak sa bez výčitek svedomia kultúrne samolikvidujeme. Samozrejme, existujú aj výnimky hodné nasledovania, akurát že tí nasledovníci neprichádzajú. Chýbala nám spojitosť medzi starým a novým životným štýlom. Pre nás je ľahšie zbúrať starý dom a postaviť si nový, pretože ho nevnímame ako dedičstvo, ako čosi, kde žilo niekoľko

Tradičný kremnický banický dom s pavlačou na Angyalovej ulici č. 489/30 – historický záber z cca polovice 20. storočia, NBS – MMM Kremnica

generácií vlastného rodu. Niekdajší režim nás prevychoval štátnymi bytmi, dostupnými pôžičkami, lacnou prácou... Nebolo nikoho, kto by ľudí poučil, ako prebudovať staré dedinské domy a prispôbiť ich novým potrebám bývania. Starí architekti sa zapredali režimu a ich žiaci sú ich vernými pokračovateľmi. Napriek tomuto všetkému sa na Záhorí, v relatívne bohatom kraji, zachovali dediny so súvislou zástavbou ľudovej architektúry, čo sa o dedinách na východe Slovenska nedá povedať. Tam už niet dediny s pôvodnou ľudovou architektúrou.

Mnohých od rekonštrukcie historickej ľudovky odrádza použitý stavebný materiál, často je to miešané murivo – kameň, tehla, ale najčastejšie ide o drevo a hlinu. Má vôbec zmysel takéto objekty ešte adaptovať? Nie sú z hľadiska ďalšieho užívania energeticky náročné?

Dnes sa dá ľahko tepelno-technickým výpočtom dokázať, že hlinená tehla, hrubé múry či kamenné murivo majú lepšie vlastnosti, ako tak preferované zateplené murivo. V niektorom z mojich článkov som už povedal, že dnes preferovaný tepelný odpor R je iba jedna z vecí, ktorá má vplyv na celkovú tepelnú pohodu. Ukazovateľ R je iba ukazovateľ, koľko má firma zarobiť a normy budeme meniť podľa toho, aký zisk si niekto naplánuje. Na porovnanie. Za posledných dvadsať rokov sa normový tepelný odpor zvýšil trojnásobne. Dnes, úplne potichu, prešla nová statická norma, ktorá zvyšuje koeficient užitočného zaťaženia o 50 %. V praxi to znamená, že tam, kde vlni bolo treba do stropu 1 tonu železa, dnes treba 1,5 tony. To isté platí s betónom a drevenými konštrukciami.

Občania sú nútení šetriť. Lenže ak má šetrenie ohroziť príjmy výrobcov, tak sa zmení norma. Je to presne ako s vakcínou proti chrípke, ktorá sa objaví týždeň potom, ako ju firmy vyvinú. A tak je to aj so starou architektúrou. Presvedčia vás, že investovať do prestavby starého domu je drahé a lacnejšie je postaviť si nový dom. Kým ho postavíte, zabudnete, koľko mala stáť rekonštrukcia a neuvedomíte si, že sa novostavba predražila. A potom, dnes už niet kvalitných, premýšľavých remeselníkov. Tí, čo sa za nich pasujú, nie sú majstri a ani odborníci. Iba si osvojili určitý postup práce uvedený v návode k výrobku. Remeslo však vyžaduje oveľa viac. Lenže to už dnes nemá kto naučiť.

Podľa vás je dnešná slovenská dedina dôkazom expandovania najrôznejších cudzích stavebných vplyvov do vidieckeho prostredia, čo jej uberá na prítlačlivosti.

To expandovanie cudzích vplyvov by som až tak negatívne nechápal. Dôležitý je vkus a ich miera. Slovenská dedina bola vždy pod vplyvom cudzích kultúr, no napriek tomu mala svoj charakter, dokonca regionálne veľmi diferencovaný. Miestni stavitelia totiž dokázali z rôznych podnetov vytvoriť veľmi originálnu architektúru a mali by sme im byť za tento kultúrny prínos vďační.

Je v nej zakódovaná špecifickosť krajiny, materiálne možnosti, cit pre proporcie, funkčnosť, účelnosť a remeselnícky detail. Charakterizuje nás. Ale to, čo našej dedine vnútili za polstoročie architekti, to je popretie všetkých týchto stáročiami vytvorených hodnôt. V ľudovej architektúre môžeme vidieť prvky, ktoré Slováci prebrali po príchode do Panónie od tu zanechanej kultúry niekdajšej rímskej ríše. Dokladom toho sú domy so stĺporadím, názvoslovie múr, malta, tehla... Naopak, domy so sochou sú domy, ktoré si naši predkovia priniesli zo svojej pravlasti. Paradoxom je, že tento typ stavby je v odbornej literatúre nazývaný „maďarský dom“ a jediný „slovenský architektonický vynález“, dom s výškou, si dodnes nikto z odborníkov na ľudovú architektúru poriadne nevšimol a nevyhodnotil ho. Nenašlo sa preň miesto ani len v skanzene. Domáca architektúra je spájaná takmer výlučne s drevom a čo je murované, už nie je pre „ľudovkárov“ dosť slovenské. Nemeckí kolonisti k nám v stredoveku priniesli dom s dufartom, známy pod pojmom „dom spišských Nemcov“, no bol to iba vplyv, z ktorého vznikol originálny, dnes už dôsledne vyasňovaný objekt. Podobne sme stihli zlikvidovať aj tzv. kremnický banícky dom, ktorý bol prvým na svete sériovo vyrábaným a za tým účelom vyprojektovaným domom.

Problém expandovania cudzích vplyvov je v tom, že na Slovensku neexistuje starosta, ktorý by sa staral o historickú pamäť obce, a v takomto prostredí sa nevedomým architektom veľmi dobre bačuje. Dôkazom toho, čoho sme schopní, sú Donovaly. Petržalka je oproti nim architektonickým skvostom. Je neuveriteľné, čo v tejto nádhерnej lokalite so špecifickou architektúrou dokázali urobiť investori s architektmi a miestnou samosprávou. Ani náhodou tu nevznikol objekt inšpirovaný miestnou alebo aspoň domácou architektúrou. S takou dávkou nevkusy a nepochopenia k tradícii ako na Donovaloch sa človek nikde inde nestretne. Je to hanba minimálne na jedno storočie.

Čím to je, že na Slovensku sme bez odporu, spontánne podľahli nevkusy? Z vašich knižne publikovaných projektov je zrejme, že je množstvo možností, ako toto špecifikum bývania udržať.

Nič iné mi nenapadá, iba to, že my, Slováci, sme neskutčne sprostí. Na toto tvrdenie mám vlastnú skúsenosť. Na Záhorí, v dedinke, kde je ešte stále dosť objektov ľudovej architektúry, vlastným chalupu. A keďže tu ľudia majú po „húrach“ ľudové kroje, rozhodol som sa s mojou rodinou obnoviť tradíciu ich sviatočného nosenia. Začal som chodiť do kostola v kroji. Pridali sa ku mne ešte dvaja priatelia chalupári, jeden z Bratislavy, druhý z Popradu, ale z miestnych nikto. Od tých sme si vyslúžili iba čudné pohľady, a tak sme s tým prestali. Nám je totiž viac blízke cudzie, ako naše. Je to dôsledok systematického popierania vlastnej identity. Nevie, či tento sebazničujúci proces sa dá vôbec zastaviť. Ak, tak iba masívnou kampaňou cez príslušné ministerstvá školstva a kultúry. Dostať národnú identifikáciu do

vládneho programu a využiť pre to aj prostriedky zo štrukturálnych fondov.

Som už však v tomto smere skeptický. Tu už totiž nejde o architektúru a kroje, ale o naše budúce bytie. Nevieť, či na tom ešte niekomu záleží a bude záležať.

Vaše projekty a navrhované stavebné úpravy starých domov veľmi citlivo, na architekta až pamiatkarsky, narábajú s hodnotami historickej architektúry. Ide o veľmi tolerantný prístup. Dokážete vyhovieť nárokom na komfort, stavebníkov a pritom zachovať originalitu architektúry?

Ak pochopíte objekt, všetko sa dá. Mám a s rodinou užívam dve chalupy. Jedna je pri Trenčíne, druhá na Záhorí. Ako majiteľ stavebnej firmy staviam množstvo rodinných domov a preto si dovoľm tvrdiť, že v bývaní už bolo všetko vymyslené. Viem, o čom hovorím. Ľudový dom, architektmi znevažovane nazývaný „dedinský slíž“, je na bývanie to najlepšie, čo sa vymyslelo.

Dom orientovaný oknami do veľkého dvora poskytuje neskutočný komfort, ktorý patrí iba vám a žiadny zo susedov ho nemôže ohroziť. Vytvára pocit absolútneho súkromia a bezpečnosti. Nikto vás nekontroluje, žiadne cudzie oči nie sú nadohľad.

To sú nezaplatiteľné výhody dedinského domu. A že je dom starý, to ešte neznamená, že nemôže ďalej plniť svoju funkciu. Poskytuje nám možnosť originálneho bývania, svojského životného štýlu a k tomu ešte kus romantiky. Nielen na víkend. Netvrdím, že by sa malo bývať iba v starých domoch. Aj naďalej sa budú stavať nové domy, ale mali by sa projektovať citlivejšie a rešpektovať to, čo robí dedinu jedinečnou. Na Slovensku sú ešte dediny, ktorých architektúra je zachovaná a naozaj ide o hodnotné, nenarušené súbory stavieb. Poznáme len Vlkoľinec. O dedinkách Omastiná, Kšinná, Lom nad Rimavicou, Muránska Zdychavka nikto ani len netuší. Zostávajú mimo záujmu pamiatkarov a pritom ide o veľmi cenné lokality, ktorých skvosty ľudovej architektúry by bolo možné využiť aj v rámci rozvoja turizmu. Ibaže to zatiaľ nikomu kompetentnému nenapadlo, a tak

toto bohatstvo chátra a postupne zaniká. Stále veríme, že nás zachráni zahraničný, a nie vlastný kapitál.

V Európe existujú krajiny, kde na rozdiel od Slovenska vôbec nemajú zákon chrániaci kultúrne pamiatky a napriek tomu ich neničia a nelikvidujú ani to, čo nie je označené za pamiatku. Na Slovensku dokážeme zničiť aj pamiatky chránené štátom a za ich zlikvidovanie radšej zaplatíme finančné sankcie, ako by sme investovali do ich záchrany a obnovy.

Pretože je to vec kultúrnej vyspelosti. Nevieť, ako je to v zahraničí, poznám ho iba z cestovania a časopisov.

Faktom ale je, že cudzina nemá taký zdevastovaný vidiek ako my a preto sa jej aj darí rozvíjať turizmus. U nás sa len a len o ňom hovorí. Lákame na lacné atrakcie akvaparkov, zábavných parkov, ale nevieme poskytnúť to, čo inde turista nenájde, a to „seba“. Srdce mi puká od žiaľu, keď vidím, ako napr. v susednom Maďarsku sa nielen citlivo a masovo rekonštruje stará architektúra,

ale sa dokonca v tomto duchu stavajú aj nové štvrte. To isté vidieť v Rakúsku, na Morave... Všade to vzniká spontánne. Aby sa tak dialo na Slovensku, musel by tu byť na to minimálne zákon. Ale ani to ešte neznamená, že sa nebude obchádzať a porušovať.

Z toho, čo ste na záchranu ľudovej architektúry pripravili, je zrejmé, že ste aj priaznivcom ľudového umenia. Je však asi nereálne myslieť si, že sa budeme obliekať do krojov v satelitných mestečkách.

Netreba sa v satelitných mestečkách obliekať do krojov. No povedzte mi, kde si môžem na Slovensku kúpiť kroj. Choďte do Rakúska a kúpajte si ho bez veľkého hľadania v každom supermarkete. Na Slovensku vás v hoteli obsluhuje opirsingovaná čašníčka z vedľajšej dediny, v Rakúsku v kroji. V Rakúsku aj ten, čo vám podáva lístok na vlek, má oblečené čosi, čo vyzerá ako kroj, u nás je navlečený v značke Adidas. Vo Vlkoľinci už nenájdete živého zvieraťa, niet tam ani psa, ani mačky, len sa čaká na turistický boom a na zázrak. Ľudia sa odnaučili robiť a stratili úctu k práci a dedine.

Tradičný kremnický banický dom s pavlačou na Angyalovej ulici č. 489/30 – súčasný pohľad, je to jeden z posledných domov tohto typu v Kremnici, foto: D. Haas Kianička

V Grécku ešte pečú chlieb v chlebových peciach, ako u nás pred sto rokmi a nečakajú, že im ho dovezú z EU. Je tam všetko grécke, z rádia hrá grécka hudba, v obchodoch sa predáva grécka minerálka, majú svoje krčmičky, a nie puby... A keď hrajú švédski hokejisti hokej, tak majú na dresoch napísané svoje mená vo svojom rodnom jazyku, nie v angličtine, a pozrite sa na dresy našich hokejistov!

Prečo sme my Slováci takí laxní k svojej národnej hrdosti? K sebe?

Lebo... Lebo identita je poskladaná z množstva maličkostí a my sme sa o tie maličkosti pripravili. Môj známy, MUDr. Anton Gúth, profesionálnym povoláním lekár, vydal tristostranovú knihu o histórii a zvykoch dediny, z ktorej pochádza. Mimoriadne dielo skutočne mimoriadnych kvalít. Ak si niekto myslí, že dostal na napísanie a vydanie tejto knihy zo strany štátu finančný grand, mýli sa. Dostali ho iní a na iné projekty, ako je zmapovanie vlastnej histórie.

Aká bola odozva na vašu knihu projektov?

Môj subjektívny pocit je, že o knihu bol veľký záujem a teší ma, že predovšetkým zo strany laickej verejnosti. Knihu si dávali posielat' a kupovali ju i pre svojich známych. Zo strany odbornej verejnosti bol však postoj veľmi rezervovaný. A zo strany vzdelávacích inštitúcií žiadny. Zaujímalo ich iba, odkiaľ som dostal na knihu peniaze. Knihu som predával vo veľkých obchodných domoch a za pol roka sa ponúknutý počet rozpredal. Boli však aj predajne, kde knihu vôbec nevyložili. Do-

ručil som ju aj všetkým poslancom SNR. Vo svojej nai-vite som predpokladal, že vzbudím u nich záujem, veď sú prepojení s komunálnou politikou, ale mýlil som sa. Ozvali sa mi iba štyria poslanci s obligátnym poďakovaním. Zaujímavé je, že hoci jeden bol z HZDS, druhý z KDH a dvaja z SMK, ich poďakovanie malo navlas rovnaké znenie!

Došlo k naplneniu vášho predsavzatia? Zrealizovala sa prestavba niektorého z ľudových domov podľa vašich predstáv?

Podľa mojich predstáv sa zrealizovalo len jedno dielo. Výhrady k projektom mali, a to je naozaj na zamyslenie, stavebné úrady. Najlepšie o mojom úsilí hovorí vyjadrenie istej pani primátorky nemenovaného banského mesta, ktorá vyhlásila, že by radšej v oblasti, kde sa doteraz nachádza kremnický banícky dom, videla MODERNÚ ARCHITEKTÚRU TRETIETIEHO TISÍCROČIA. Pre vlastnú obmedzenosť nemohla vidieť, že tam už stojí niekoľko storočí.

Predstavu o tom, čo je krásne, si robí každý sám, bez ohľadu na stáročiami sformované hodnotové kategórie. Aj keď pri subjektívnom hodnotení pekného sa neriadime rozumom, ale skôr vágnymi pocitmi, nemali by sme byť ľahostajní k svedomiu, ktoré nám káže vážiť si um a prácu vlastných predkov. Ich cit pre mieru, triezvy vkus, vynaliezavosť a remeslo. O to všetko sme prišli, pretože pre billboardy nevidíme skutočnú krajinu svojho detstva.

Pamiatky mesta Kremnica sú vážne ohrozené!

Daniel Ľaas Kianička

Motto:

„Nech tento dom stojí, kým mravec nevypije more a korytnačka neobíde svet...“

Hrozba devastácie historických pamiatok mesta Kremnice

Kremnická vzácna historická architektúra v rámci pamiatkovej rezervácie (od 1955) a pamiatkovej zóny je vážne ohrozená! Hrozí jej likvidácia! Toto je núdzové volanie!

Kremnica leží v malebnom horskom údolí s jedinečnými možnosťami na rozvoj cestovného ruchu (na tento účel sa pamiatky využívajú už od 19. storočia). Unikátom je tunajšia stredoveká meštianska a typická banícka architektúra. O tú však môžeme prísť, pretože množstvo objektov nie je v Kremnici priamo pamiatkovo chránených (v podobe národných kultúrnych pamiatok), hoci

sú veľmi vzácne a stoja v pamiatkovej rezervácii, či zóne. Účelovým chybným výkladom pamiatkového zákona sa tieto domy pravidelne v meste asanujú. Pritom ide o protizákonnú činnosť, čo na začiatku roku 2020 potvrdila aj Prokuratúra Slovenskej republiky.

Platí aj to, že nielen národné kultúrne pamiatky, ale aj bežná historická architektúra sa nesmú v pamiatkových rezerváciách a zónach búrať. V pamiatkovom zákone sa v § 29 jasne píše: „Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky... na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálovej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, ich architektonického výrazu...“ Myšlienka ochrany miest ako komplexných pamiatkových území, teda nie ako miest, kde sú chránené iba jednotlivé domy ako solitéry, vznikla takisto už v 19. storočí. Hoci nie je v citovanom zákone explicitný zákaz asanácií, z uvedeného

Pohľad na tradičné historické mestečko v Anglicku – Mousehole v Cornwalle, do historickej zástavby nevstupujú rušivo novostavby (celkový pohľad od mora a záber do ulice), foto: Barbora Kamhalová

znenia § 29 celkom jednoznačne vyplýva, že by sa tak nesmie diať. Je záhadou, prečo si Krajský pamiatkový úrad v Banskej Bystrici vykladá uvedené v tom zmysle, že búranie je prípustné a povoľuje v Kremnici asanácie v takom veľkom rozsahu. Ľudia sú, akí sú, preto prichádzajú s návrhmi na búranie historickej architektúry, pamiatkové úrady však majú pamiatky, ako im vyplýva zo zákona, chrániť.

V rokoch 2004 – 2019 bolo v Kremnici asanovaných 12 hodnotných historických stavieb (Zelený dom, tzv. Kapustovský dom, banický dom so zelenou verandou a čiernou kuchyňou atď.). To je nonsens. Historická architektúra je hodnotná, pretože vyrastá z tradície, má vyvážené tvary, kultivovanú farebnosť a sú v jej rámci použité kvalitné materiály. Čo, žiaľ, neplatí pre súčasnú, vyslovene utilitárne (zameranú iba na čisto praktický úžitok a prospech) ponímanú architektúru. Architektúra nie je len bývanie, je to komplexná hodnota svedčiaca o úrovni života danej spoločnosti. Nie je to iba náhodný zhľuk muriva, striech a rôznych materiálov. Každá dobrá architektúra vyjadruje určitý význam a hodnoty. Netvorí sa svojvoľne, ale na základe určitých pravidiel vychádzajúcich zo základných zákonov prírody a tradície. Každá kultivovaná spoločnosť vychádza pri formovaní svojho nového životného štýlu zo svojich koreňov, a preto aj z historickej architektúry. Nové má vznikať rozvíjaním starého.

Ak drvivá väčšina obyvateľstva na Slovensku nemá vzťah k historickým stavbám, je možné urobiť iba dve veci. Buď pamiatkovú starostlivosť ako celok na Slovensku zrušiť, keď ju nikto nechce, alebo, ak štát na základe zákona chce zachovať staré objekty, potom ich treba dôsledne chrániť. O to viac, že väčšina ľudí má tendenciu ich ničiť. Pre nich nie je dobrou správou, že pamiatky u nás chráni zákon. ale takto sú jednoducho nastavené pravidlá, tak ich niekto v minulosti schválil v parlamente. Je otázka, či chceme pamiatkovú starostlivosť iba predstierať, aby sa nepovedalo, alebo ju chceme naozaj vykonávať. Aj do divadla vždy chodilo maximálne 5 % obyvateľov krajiny a nikto neruší di-

vadlá. Preto by sme zrejme asi nemali hodiť za hlavu ani pamiatkovú starostlivosť.

Áká je vlastne predstava obyvateľov, pamiatkarov a stavebného úradu o vzhľade kremnickej pamiatkovej zóny? Je to pomerne kompaktné územie so svojou typickou architektúrou a tektonikou terénu. Vytvára celok a dotvára panorámu historického mesta. Ak by sa postupovalo ako v posledných 15 rokoch, došlo by k postupnému zbúraní drvivej väčšiny domov v pamiatkovej zóne. Na čo potom taká zóna je? Na čo ju kto vyhlasoval? Napríklad v Angyalovej ulici je niekoľko desiatok vzácných domov, mnohé so stredovekými základmi. Chránených ako národné kultúrne pamiatky je však iba šesť objektov – tri banické domy s typickými pavlačami, tzv. Angyalov dom s altánkom a jedna Božia muka (svetelný stĺp). Postupovať by sa zrejme malo opačne – o väčšinu domov v tejto ulici (ale aj inde) by sme sa mali starať adekvátnymi rekonštrukciami a väčšina z nich by mala byť vyhlásená postupne za národné kultúrne pamiatky. Že sa tak nedeje, je vskutku alarmujúce. Ak by sa postupovalo ako doteraz, mohli by sme prísť napríklad o výletné vilky (tzv. ROH) v Partizánskej doline. Miesto, kde vyrastala väčšina Kremničianov, miesto, kde trávajú svoj voľný čas, kde chodia so svojimi rodinami a partnermi. Jedného dňa môže niekto bez vzťahu k týmto hodnotám prísť a celý areál viliek zbúrať. A to aj napriek tomu, že je to protizákonné. V Kremnici si však zákon vykladajú po svojom. Búra sa tu pravidelne, tak prečo nie aj vilky v Partizánskej doline?, mohol by sa spýtať ich nový majiteľ. Je otázkou, prečo nedodržiavame pamiatkový zákon, keď väčšina z nás dodržiava daňový, stavebný, či iný regulárny zákon. Na Slovensku patrí iba 1 % rozlohy zastavaného územia (historickej zástavby) do pamiatkových rezervácií a ďalšie 3 % do pamiatkových zón. Zákon sa tak vzťahuje iba na 4 % územia. To je naozaj taký problém ich chrániť? Na zvyšných 96 % sa pamiatkový zákon priamo nevzťahuje. To je vskutku obrovské číslo. Nestačí to?

Slováci a historická architektúra

Problémom na Slovensku je, že sa tu porušila historická tradícia. Málokto má vzťah k minulosti a k tomu, čo nám zanechali naši predkovia. Áno, mnohé domy sú u nás zničené. To však neznamená, že ich máme zbúrať. Majú často niekoľko storočí a sú hodnotné. Ony nemôžu za to, že ich niekto zdevastoval, nechal tzv. vybývať, nast'ahoval do nich sociálne neprispôsobivých občanov, alebo ich zničil neadekvátnymi stavebnými zásahmi.

V histórii vždy vznikala aj nová architektúra. Napríklad barokové domy nahradzovali v 18. storočí gotické. V 19. storočí však vznikla oficiálna štátna pamiatková starostlivosť a odvtedy chránime zachovanú historickú architektúru ako celok. A platí to stále. Na jednej strane je pravda, že netreba brániť za každú cenu vývoju v spoločnosti („pokroku“), na druhej strane však majú súčasné stavby špecifické prvky, ktoré nezapadajú do historických jadier miest. Renesančný dom v globále nadviazal na gotický a zachoval sa v mestách často aj pôvodný uličný systém a topografické členenie priestoru, dnešné stavby sú však solitérmi. Navrhované sú bez kontextu k okolitým stavbám (česť výnimkám!) a svojou vizážou, ktorá má buď zrejme šokovať, alebo je sterilná, rušia prostredie i pôvodnú tektoniku terénu v pamiatkovo chránených územiach.

Navyše, v spoločnosti sa presadil totálny utilitarizmus. Prvoradý je prospech plynúci zo stavieb, či už ekonomický, alebo týkajúci sa tzv. komfortu, ktorý nie je ničím iným iba konzumnou pohodlnosťou a ľahostajnosťou ku všetkému hodnotnému. Estetika a kreativita takmer nikoho dnes nezaujíma. A to je povrchný prístup. Žiť v podnetnom a útulnom priestore má svoj zmysel. Ťažko je uveriť, že niekto sa dobre cíti v súčasnej chladnej a sterilnej architektúre. To naozaj chceme súkromne bývať v nemocničnom prostredí, či firemnej kancelárii? Okrem toho, táto architektúra je materiálovo nekvalitná, narýchlo vytvorená a gýčová. Typický postoj dnes je: potrebujem parkovať predimenzované auto čo najbližšie k vchodu do domu, aby som nemusel spraviť ani krok na viac! Bum, zrútim napríklad secesný plot, ale, žiaľ, často aj celú stavbu, neraz národnú kul-

túru pamiatku. Ani nás nenapadne, koľko kumštu stálo vytvorenie týchto vecí a ako sú výtvarne a esteticky zladené... Urobím si po svojom, ja som kráľ, ja chcem všetkým ukázať, že si všetko môžem dovoliť, že na to mám. Hm...

Na Slovensku bola pretrhnutá akákoľvek historická tradícia. O tom, že obyvatelia Slovenska sa do výraznej miery odcudzili vlastnej histórii svedčí aj skutočnosť, že historickú architektúru neodstraňujú, alebo neničia iba „ekonomickí žraloci“, či tzv. developeri, ale aj bežní ľudia. A nezáleží pi tom vôbec na úrovni vzdelania. Pamiatky poškodzujú „bez zlého úmyslu“ aj lekári, právnici, vysokoškolskí pedagógovia a dokonca aj historici, či výtvarníci, ktorí by k histórii, resp. vkusu ako takému mali mať vzťah (väčšina z nich sú pritom slušní a kultivovaní ľudia). Skrátka, nie je to v nás, preto je situácia pri ochrane pamiatok na Slovensku veľmi komplikovaná.

Kedysi boli domy stavané navždy, v súčasnosti sa robí všetko iba dočasne. Je jedno, čo zostane po nás. Dnes už nemusia bývať ľudia „pätnásti“ v jednej izbe, dom stačí dvom ľuďom, pričom je ho možné opraviť a upraviť tak, aby spĺňal všetky hygienické štandardy. A nemusí to ani byť tak drahé, ako sa prezentuje. Vápno a piesok do vápenných omietok sú lacné, hlina do hlinených omietok je vlastne zadarmo. Netreba vždy pri starých objektoch využívať najmodernejšie „lepivé“ materiály a nechávať si ich rekonštruovať drahou firmou na kľúč. Podporiť treba remeselníkov pracujúcich s tradičnými materiálmi, napríklad drevom. Ak by mali dostatok objednávok, mohli by svoje produkty zlacniť. Takto sú odkázaní mnohí na živorenie. Peniaze pcháme cudzím spoločnostiam, ktorým nezáleží na tom, ako to u nás vyzerá. Staré domy netreba zateplovať, použiť možno staršiu kvalitnú krytinu, nie všetko musí robiť reštaurátor, ale stačí tradičný dobrý remeselník.

Na Slovensku sme posadnutí akousi novosťou všetkého. Akoby sme sa báli, že keď budeme mať staré „neaktuálne“ veci, bude nás civilizovaný svet považovať za necivilizovaných barbarov. V kontexte západnej a

Bratislava s ruinou Bratislavského hradu v 40. rokoch 20. storočia, foto: Karol Plicka, zdroj: Slovensko vo fotografii Karola Plicku. Martin: Osveta, 1971, obr. č. 4.

Výletná vila vo Zvolenskej doline v Kremnici, cca 30. – 40. roky 20. storočia, ak sa aj naďalej bude postupovať pri ochrane pamiatok protizákonne môžeme prísť aj o túto vzácnu pamiatku

strednej Európy je to však presne naopak, práve tým, že ničíme všetko, v čom tkvejú naše korene, sme v ich očiach necivilizovaní. Oni tiež stavajú aj nové stavby, ale po prvé kvalitne a po druhé väčšinou nie priamo v historických centrách, a ak áno, tak len ako určitý zaujímavý umelecký projekt a koncept. Žiadny amaterizmus... U nás každý všetko vie, preto je aj každý u nás architektom. Vychádza to z akejsi ľudovej tvorivosti, z toho, že tu za socializmu nič nebolo dostať a z toho, že neveríme štátu ani jeho inštitúciám. Dostali sme sa do slepej uličky – štát neverí svojim obyvateľom, obyvatelia neveria štátnym úradníkom a politikom. Hlavné je „obabrať“ systém... Skrátka, super autami a počítačmi kultúrne západnú Európu nikdy nedobehneme, chce to niečo viac, viac tvorivosti, fantázie a úcty k tomu, čo vytvorili naši predkovia. Na čo mať stále všetko nové za každú cenu, keď to je plytvanie peniazmi i prírodnými zdrojmi. Prečo ničíme to, čo sme sami nevybudovali a je navyše kvalitné? Máme na to právo? Český historik

Ateliér maliara a grafika Viktora Hermélyho pri tzv. Starej pošte v Kremnici – foto cca zo 70. rokov 20. storočia, NBS – MMM Kremnica

umenia Vojtěch Birnbaum svojho času (1932) napísal: „Vieme dobre, že aj naše dnešné názory budú za nejakých 50 – 60 rokov považované za prekonané, neradi by sme však boli, keby preto naši nástupcovia... (pozerali na nás iba s) dešpektom. Priali by sme si skôr, aby uznali, že to, čo konajú oni, je možné len preto, že sme tiež my vykonali svoje.“

Naozaj, na Slovensku ako keby sme žili v krajine, ktorá nemá dve tisícročia rokov písomne zaznamenananej histórie, ako keby sme žili na ďalekej Sibíri, alebo na Mesiaci. Nič si nevážime, všetko hodíme za hlavu a postavíme si úžitkové „králikárne“...Slovensko akoby ani nepatrilo do Európy, taká bizarná vykorenenosť ako je u nás, nemá obdobu...

A navyše, z historickej architektúry sa dá aj slušne ekonomicky žiť. Prečo by sme sa ale namáhali ako Maďari, Česi, alebo Poliaci, že? Klasický turista, ktorý príde do Kremnice, nie je zvedavý na takú istú architektúru, ktorú môže vidieť doma alebo na sídlisku, chce vidieť a zažiť niečo špecifické, tradičné a charakteristické pre túto lokalitu. Nešťastím pre Kremnicu bol požiar z roku

1945, ktorý mesto do veľkej miery zničil. Je ale alarmujúce, že o historickú architektúru prichádzame aj dnes. Nebyť spomenutého požiaru, mohla patriť Kremnica k svetovému kultúrnemu dedičstvu UNESCO. Veď kremnická architektúra je doložená už v roku 1331, a to je veká hodnota! To, že tradične remeselné Slovensko stratilo cit pre správne proporcie pri stavbách, estetiku a remeselnícky detail, to je tragédia.

Možno by sa dala ešte urobiť aká-taká náprava, ale je to dlhá cesta a bude stáť veľa síl a obetovania sa. Vhodné by bolo napríklad vydávanie osobitného časopisu o bývaní v tradičných historických objektoch a ich opravách a údržbe tradičnými technológiami. Nemalo by ísť o odborné periodikum, ale nápaditý populárny časopis, ktorý by pútavou a prístupnou formou prezentoval uvedené témy a z bývania v historických domoch vyplývajúce výhody. To celé bez komerčných záujmov stavebných firiem alebo jednostranného prezentovania katalógovej modernej architektúry, ako to robia iné súčasné časopisy. Vhodná by bola aj seriózna analýza skutočných nákladov na rekonštrukcie starších stavieb a porovnanie s nákladmi na novostavby, takisto bez tlaku stavebných firiem. Koľko naozaj stojí drevené okno a koľko nekvalitné plastové, ako sa naozaj vypočítavajú faktory tepelných strát pri zatepľovaní objektov atď. Výsledky by možno boli prekvapujúce. A keďže nie sme takí bohatí, aby sme mohli kupovať lacné veci, oplatí sa občas investovať do kvalitnejších výrobkov, ktoré vydržia dlho, ako do krátkodobej nekvality. Nekupujeme si predsa ani tie najpodradnejšie potraviny či hygienické potreby. Skoro každý chce zdravo a kvalitne žiť.

Historické dôvody absencie vzťahu k historickej architektúre na Slovensku

To, že je na Slovensku vzťah obyvateľov k historickej architektúre, eufemicky povedané, vlažný, má viacero historických dôvodov. Podstata tkvie v tom, že si Slováci k staršej architektúre na Slovensku nevybudovali žiadny vzťah či citové puto. Došlo k prerušeniu historickej tradície. Problematiku pamiatok reflektovala v 19. storočí zo Slovákov iba hŕstka príslušníkov vzdelaneckej elity (Ján Kollár a slovanské starožitnosti v jeho Cestopise z roku 1843, návrh Sama Tomášika a Samuela Reussa na založenie spoločnosti pre zbieranie pamiatok na Slovensku pri spolku Tatrín, aktivity Petra Kellnera-Hostinského, Franka Víťazoslava Sasinka či Štefana Hýroša), resp. úsilia o zbieranie v rámci Matice slovenskej a Muzeálnej slovenskej spoločnosti boli okliešťované zo strany štátu. Vzdelanie v tom čase bolo vo všeobecnosti minimálne a život v starších, či novších domoch sa vidieckemu obyvateľstvu spájal s ťažkými sociálnymi podmienkami, v ktorých museli žiť. V mestách tvorili Slováci minoritu, majoritu predstavovali predovšetkým Nemci a potom židovské a maďarské obyvateľstvo. Ak sa aj u určitej vrstvy slovenských „mešťanov“ vytvoril vzťah k architektúre, ktorú obývali, a tento vzťah sa prejavoval v rámci osobnej repre-

zentácie a kultu predkov, neskorší vývoj v 20. storočí tieto fenomény potlačil. Verejné a súkromné stavby v mestách sa pociťovali predovšetkým ako budovateľské aktivity iných etník.

S uvedeným súvisí aj komplikovaný proces národného sebauvedomovania sa Slovákov, ktorý bol iba pozvoľný a prepletený s národnými emancipačnými procesmi ostatných etník Uhorska, resp. Rakúsko-Uhorska. Zatiaľ čo napríklad v Čechách sa moderný národ dotvoril cestami rozširovania vzdelania a výrazných ekonomických aktivít v priebehu 19. storočia, a to isté platí aj o Maďaroch, Slováci potrebovali na dovŕšenie tohto procesu viac-menej celé 20. storočie. Odpútanie sa od uhorských a československých tradícií sa dovŕšilo vlastne až vznikom Slovenskej republiky v roku 1993. Národnoemancipačný proces sa na Slovensku naštartoval síce už na prelome 18. a 19. storočia (a ak sa už raz rozbehol, nebolo možné ho zastaviť, taká je „logika“ dejín, a vlastne preto úsilie o asimiláciu slovenského etnika neboli a nemohli byť úspešné), vzhľadom na úroveň a možnosti vzdelania a slabšie ekonomické a hospodárske zázemie sa rozvíjal iba pomaly a zavŕšil sa oveľa neskôr ako pri iných národoch. To spôsobilo, že si Slováci k prostrediu a architektúre, ktoré ich obklopovali, nevytvorili bytostný, nespochybniteľný vzťah. Neustále sa pociťovala neistota, či ide vôbec o dedičstvo slovenského národa.

V závere existencie rakúsko-uhorskej monarchie boli národnoobrodenecké procesy na Slovensku výrazne limitované silnými emancipačnými aktivitami iných národov Uhorska. K zlomu došlo až za tzv. 1. československej republiky, kedy si Slováci začali výrazne uvedomovať svoju osobitosť a odlišnosť od iných národov, či už z pohľadu jazyka, kultúry alebo historických skúseností. Bolo to obdobie, kedy sa v kultúre, umení i staviteľstve odštúpilo od historizujúcich trendov typických pre 19. storočie. To znamená, že národná emancipácia Slovákov sa viazala na modernizačné procesy. Dvadsaťe storočie zrodilo nové moderné, avantgardné a pragmatickejšie prístupy k umeniu a architektúre. Zároveň sa prostredníctvom modernej architektúry a bývania bolo možné na Slovensku národne odlíšiť od tradícií iných národov. Demonštrácia slovenskosti tak bola omnoho viac reprezentovaná modernitou ako dejinami. Prejavilo sa to napríklad v návrhoch na asanáciu Bratislavského hradu a jeho nahradenie moderným monumentálnym Krajinským úradom (30. roky 20. storočia), alebo komplexom univerzitných budov (Slovenská republika, 40. roky 20. storočia). Nedostatok finančných prostriedkov a protestné hlasy, ozývajúce sa hlavne zo zahraničia, napokon realizácii oboch projektov zabránili.

Intenzívna dôvera v technický pokrok a modernizáciu však na Slovensku pretrvávala aj naďalej. Slováci sa stotožnili s tým, že prostredníctvom oboch týchto fenoménov dokážu uchopiť národný život do vlastných rúk. Už v období 1. československej republiky sa objavili aj názory, že starú architektúru (napr. hrad a celé

podhradie v Bratislave) je potrebné zbúrať, pretože sa spája „so smutnými spomienkami na režim monarchie a feudálnu vládu“. Slováci teda historické stavby spájali so starým Uhorskom, jeho politickou kultúrou a emancipáciou maďarského národa, ako aj so životom „v podruží šľachty“. Ľudia na Slovensku si blízky vzťah k pamiatkam preto nevytvorili, čo prehĺbila aj skutočnosť neexistencie vlastného národného štátu v minulosti.

Celkom inak chápali históriu iné etniká, doma v monarchii napríklad Maďari, v zahraničí napríklad Briti. Národná emancipácia Maďarov sa bytostne spájala s históriou, odkazmi na veľkú národnú minulosť (čo i niekedy iluzórnu), predovšetkým na stredoveké dejiny. Dejiny sa zdôvodňovalo právo na rovnoprávne postavenie s ostatnými národmi monarchie a legitimita svojbytnosti a mocenského postavenia Maďarov v Uhorsku ako dôsledok ich národnej emancipácie a „úzkosti“ z demografickej „nedostatočnosti“ (v Uhorsku netvorili ani polovicu obyvateľstva krajiny). Čisté slohové (pu-

Po asanácii ateliéru Viktora Hermélyho bola na jeho mieste vystavaná budova obchodu Jednota, záber z výstavby (80. roky 20. storočia), novostavba necitlivo zasiahla do historickej zástavby mesta Kremnica

ristické) rekonštrukcie pamiatok, najmä cirkevných a množstvo prezentačných aktivít (výstavy, publikácie atď.) mali doložiť dávne kultúrohistorické tradície maďarského národa. Dodnes sa popri čisto konzervačných, či konzervačných a náznakovo rekonštrukčných metódach využívajú aj postupy rekonštrukcií a slohového zjednocovania pamiatok (napríklad dostavby hradov do predpokladanej pôvodnej podoby).

Vo Veľkej Británii bola a je situácia takisto odlišná. Jednak sa tam historická architektúra spája s veľkými historickými okamihmi krajiny – identitou svetového impéria (anglická buržoázna revolúcia, koloniálne panstvo), a preto k nej ľudia majú špecifický vzťah, jednak tam dejiny pamiatkovej ochrany siahajú hlboko do minulosti. Neviedol sa tam dialóg o tom, či má pamiatková ochrana ako taká zmysel, ale už od 18. storočia odborné diskusie o tom, ako správne ochraňovať pamiatky, teda či ich rekonštruovať, alebo konzervovať a reštaurovať. Svoju úlohu v rámci ochrany pamiatok zohráva vo Veľ-

kej Británii aj tradičný konzervativizmus. V každej krajine je odlišná situácia, ale taký dešpekt a ľahostajnosť k pamiatkam, aké vládnu na Slovensku, to je v rámci západnej a strednej Európy niečo naozaj neštandardné a výnimočné. Ak to pripodobníme k šachu, na Slovensku už nejde o to, či hráme obrannú, alebo útočnú hru, resp. hráme na krásu, či účelovo, my sme úplne mimo šachovnice.

Hoci hlasy volajúce po pridržovaní sa tradícií existovali na Slovensku vždy, čo sa prejavilo aj v prípade kauzy búrania hradu v Bratislave, boli vždy v menšine a platí to dodnes.

Nejde pritom len o vzácnu architektúru chránenú ako solitéry, ale vôbec o bývanie v historických objektoch. Slováci sa štítia bývať v takýchto stavbách, akoby to, vzhľadom na už uvedené, znamenalo, že sú malo civilizovaní. A ak už bývajú v starých stavbách, pri rekonštrukciách zničia všetku autenticitu historických priestorov. Peniaze teda sú... Dnes by bolo možné zrovno zrekonštruovať väčšinu historickej architektúry. Dnes už v starých objektoch nemusia ľudia bývať desiaty v jednej miestnosti a je možné v týchto domoch vybudovať aj kvalitné sociálne a hygienické zariadenia. V západnej Európe je situácia diametrálne odlišná, hoci tam vzniká aj nová výstavba, ale mimo historických centier a v inom kontexte a kvalite. Pre ľudí je prirodzené bývať v historických domoch, pretože ich s nimi spája tradícia a estetické cítenie.

Problémom sa po roku 1918 stala aj skutočnosť, že sa nová československá republika dištancovala od šľachty. Vytváral sa v tom čase zámerne negatívny obraz o jej živote. Šľachtu urobili zodpovednou za všetky negatíva v politike, hospodárstve a kultúre Rakúsko-Uhorskej monarchie, ako aj všetky sociálne problémy. Nič však nie je iba čierne alebo iba biele. Pri tom všetkom sa celkom zabudlo na kultivovanosť a vzdelanosť šľachticov a ich príspevok k dejinám kultúry, osobitne architektúry. To všetko viedlo doslova ku kriminálnym aktom voči šľachte a v rámci toho ničeniu pamiatok, ktoré vytvorila. Šľachtu výrazne postihla pozemková reforma i nový daňový systém. Došlo čiastočne aj k rabovaniu na jej majetkoch. Vyrabované boli napríklad palfiovské sídla v Malackách, Chtelnici, či Trstíne. Slováci už v tom čase akoby boli bez dejín. Ich budúcnosť sa nespájala s tradíciou, špeciálne monarchistickou a aristokratickou. Postupne tak vznikla idea plebejského národa. Je preto veľkým paradoxom, že za socializmu došlo aj k likvidácii tradičnej a autentickej ľudovej kultúry Slovenska. Ponechalo sa niekoľko symbolov (Lúčnica, ÚLUV), no napríklad typická (v každom regióne iná) a hodnotná ľudová architektúra bola celoplošne zdevastovaná a nahradená novou architektúrou typizovaných tzv. televíznych domov. Socializmus napriek snahám o národnú emancipáciu Slovákov fatálne poprel tradície a minulosť Slovenska. To všetko na vyhrtenom triednom základe odsúdenia monarchistickej a buržoáznej spoločnosti a boja proti nej zo strany proletariátu. Popretie minulosti viedlo v totalitnom režime k tzv. ikonoklaz-

mu, teda devastovaniu všetkých dejinných dokladov vrátane architektúry. Režim sa síce pokúsil využiť pamiatky na zdôvodnenie oprávnenia svojej vlastnej existencie (ukotvenie „revolučnej“ prítomnosti v dejinách), išlo však len o niekoľko symbolov a vzorky v podobe niektorých solitérov (napr. hradov) a pamiatkových rezervácií. Inak došlo k masovému likvidovaniu celých jadier miest, devastácii kaštieľov, ničeniu ľudovej architektúry. Takýto hlboký zásah do podstaty spoločnosti a jej architektúry a urbanizmu dovtedy Slovensko nezažilo, jazva po tejto fatálnej rane dodnes hyzdí a ešte dlho bude hyzdiť krajinu. Socializmus nás naučil hanbiť sa za našu minulosť, zvlášť vidiecku. To všetko viedlo k bezprecedentnej vykorenenosti obyvateľov Slovenska. My svoju minulosť nevnímame ako naše spoločné dedičstvo. Sebavedomie a hrdosť na dejiny na Slovensku boli zlikvidované. To všetko bolo sprevádzané devalváciou vzdelania v období tzv. normalizácie a znižovanie jeho úrovne pokračuje, určite čo sa týka kultúry a kultivovanosti, dodnes.

To celé prešlo do divokých a bezuzdných 90-tych rokov 20. storočia. „Všetko“ bolo dôležitejšie, len nie kultúra, tradície a dejiny. Posun k čistej úžitkovosti, plochosti a gýčovosti (paradoxne umocnenej socialistickou šedivosťou) sa stal zrejším. Profesor Ján Bakoš, významný historik umenia k tomu napísal: „Po roku 1989 ovládol pole ochrany pamiatok bezkonceptný eklekticismus vydávajúc sa za pamiatkarskú postmodernu... V skutočnosti je hybridom, ktorý sa zrodil z koalície utilitaristického ikonoklazmu, nacionalistického novoromantizmu a cynického komercionalizmu, typickej pre celú slovenskú kultúru...“ Chladná pragmatickosť a technokratizmus ovládajú slovenskú spoločnosť dodnes. Preto je smutné aj to, že nová architektúra nevyrastá organicky z pôvodnej tradičnej architektúry. Ideová neukotvenosť vedie k tvorbe paškvilov. Dúfajme ale, že postupne svitne na lepšie časy. Veď vo všetkom úpadkovom je aj zárodok niečoho nového a kreatívneho. V posledných rokoch tak napríklad ožíva záchrana hradov zo strany nadšencov, dobrovoľníkov a občianskych združení po celom Slovensku.

Literatúra:

- BAKOŠ, Ján. Intelektuál & pamiatka. Bratislava : Kalligram, 2004.
- CIULISOVÁ, Ingrid. Dejepis umenia na Slovensku. Vybrané kapitoly. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- HOLEC, Roman. Trianon. Triumf a pád. Bratislava : Marenčin PT, 2020.
- SZALAY, Peter. „Zbúrať! Máme na to zlé rozpočty.“ K histórii odborných a politických diskusií o Bratislavskom hrade na sklonku 1. československej republiky a vojnovnej Slovenskej republiky. In Historický časopis, roč. 68, č. 3, 2020, s. 491 – 515.

Ohrozené pamiatky v Kremnici na príklade Zvolenskej doliny

Daniel Ľaas Kianička

Pamiatkovú rezerváciu v Kremnici tvorí Štefánikovo námestie, Dolná, Kutnohorská a Križkova ulica, Zámocké námestie, Námestie SNP a časti Kollárovej, Zechenterovej, Matunákovej a Horváthovej ulice. Ďalšie ulice patria do pamiatkovej zóny. Jednou z nich je aj Angyalova ulica. Stojí v nej veľké množstvo hodnotných historických domov, z ktorých mnohé majú stredoveký pôvod. To je dôvod, prečo by aj táto ulica mala byť zaradená do pamiatkovej rezervácie.

V ulici sú len štyri domy, ktoré boli vyhlásené za národné kultúrne pamiatky. Okrem nich sa tam však nachádza niekoľko desiatok ďalších vzácných historických domov. Svojvoľným výkladom pamiatkového zákona dochádza, žiaľ, k ich postupnému asanovaniu.

Pýtame sa, na čo potom vlastne bola táto ulica zaradená do pamiatkovej zóny? To v nej o niekoľko rokov zоста-

nú iba štyri národné kultúrne pamiatky a všetky ostatné domy budú zbúrané? To naozaj nemá logiku.

Prinášame Vám fotografický výber najhodnotnejších domov patriacich do Angyalovej ulice, a to aj s popisom ich historickej hodnoty. Ak bude prax vyzerat' ako doteraz, môžeme o ne všetky prísť! Tieto domy „klamú telom“ a mnohí ich považujú za stavby z nedávnej doby. V skutočnosti ide však o významné objekty majúce aj niekoľko storočí, ktoré by mali byť chránené ako národné kultúrne pamiatky.

V Kremnici však Angyalova ulica nie je jediná problematická časť mesta, rovnaký problém má aj niekoľkých ďalších ulíc.

Objekt starých mestských kúpeľov (v strednej časti ulice) postavený po roku 1560, v 19. storočí bol prestavaný na hotel, je podpivničený „stredovekými“ pivnicami s klenbami, donedávna v dome sídlilo Centrum voľného času, dnes sú v ňom mestské nájomné byty, mesto Kremnica nechalo objekt necitlivo zatepliť, čím zničilo historický výzor objektu (ozdobné rímsoy a omietkové orámovania)

Kamenný dom so vzácnym stredovým rizalitom stojaci v spodnej časti ulice, dom pochádza rámcovo z obdobia raného novoveku (16. – 18. storočie) a v interiéri má aj klenby

Objekt Základnej umeleckej školy v strednej časti ulice, ide o pôvodný hodnotný renesančný dom prestavaný za 1. československej republiky na Domov pre hluchonemých

Kamenný viac storočí starý objekt v hornej časti ulice

Stará zaujímavá továreň na fajky a kachľové pece v spodnej časti ulice, ide o objekt starý niekoľko storočí

Budova a areál meštianskeho pivovaru v strednej časti ulice, najstaršia písomná zmienka o objekte pochádza zo začiatku 16. storočia, v tejto stredovekej stavbe je okrem iného (napr. ostenia) viacero veľmi cenných klenieb zaklenutých na stredový stĺp a zdobených hrebienkovou výzdobou

Tradičné kamenné domy v strednej časti ulice, môžu mať takisto viac storočí, v jednom z nich sa určite nachádzali klenby. Domy majú novšie úpravy fasád 1/3

Tradičné kamenné domy v strednej časti ulice, môžu mať takisto viac storočí, v jednom z nich sa určite nachádzali klenby. Domy majú novšie úpravy fasád 2/3

Tradičné kamenné domy v strednej časti ulice, môžu mať takisto viac storočí, v jednom z nich sa určite nachádzali klenby. Domy majú novšie úpravy fasád 3/3

Rozložitý kamenný objekt v strednej časti ulice, pochádza rámcovo z obdobia raného novoveku (16. – 18. storočie)

Tradičné banícke domy v hornej časti ulice – prízemný kamenný dom a typický kremnický banícky dom s pavlačou, pôvod majú v ranom novoveku (16. – 18. storočie)

Dom vedľa pohostinstva Furmanka v strednej časti ulice, objekt je starý niekoľko storočí, vnútri sú na prízemí klenby. Kedysi v dome sídlil archív kremnickej mincovne

Pohostinstvo Furmanka – starý kamenný objekt

Tradičný kamenno-drevený banický v strednej časti ulice dom so zaujímavou zasunutou pavlačou (lodžiou), takisto má vek niekoľko storočí

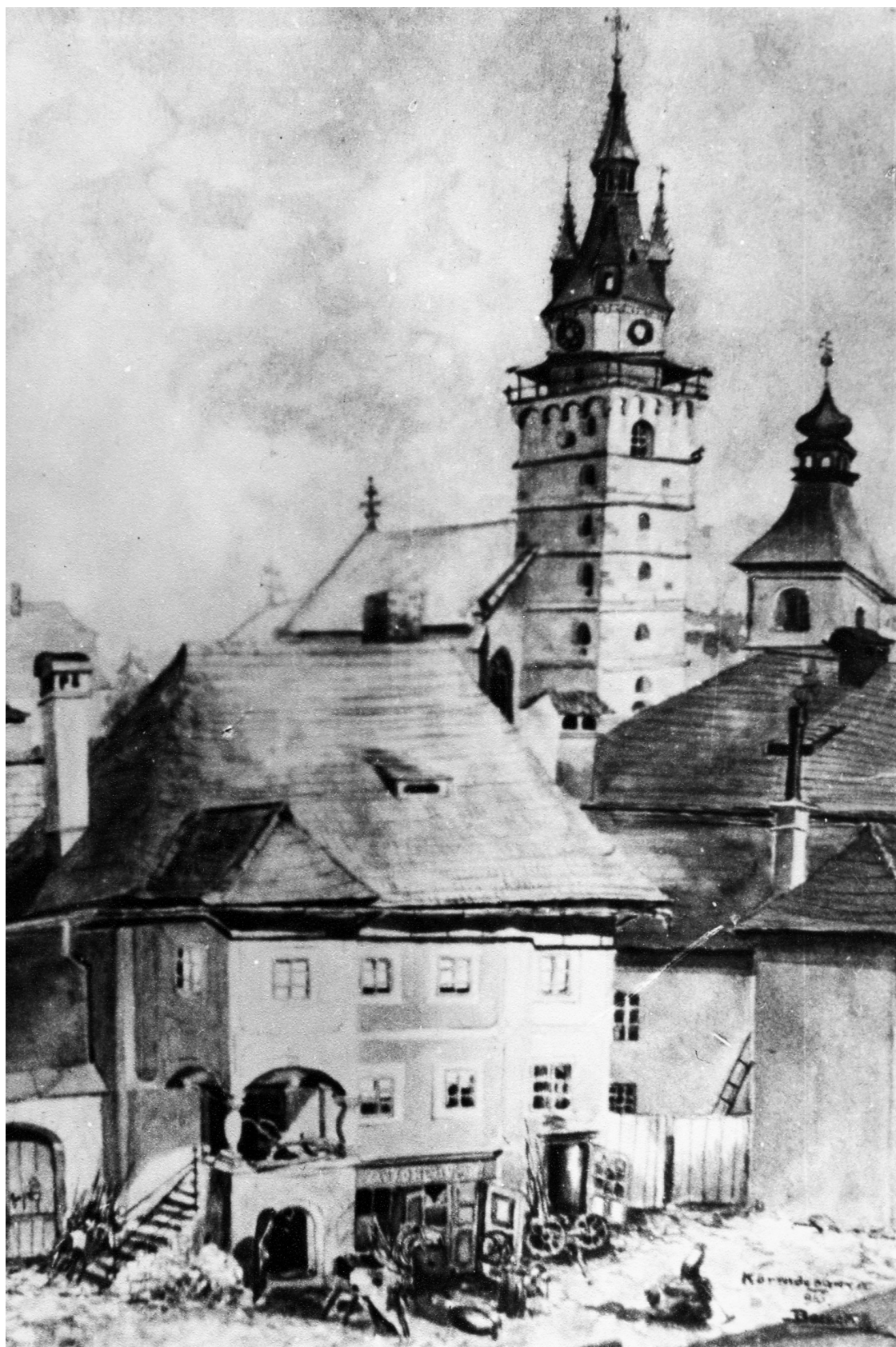
Vzácný poschodový kamenný dom v spodnej časti ulice so stredovekým pôvodom (klenby, gotický portál), navrhnutý bol pamiatkarmi na vyhlásenie za národnú kultúrnu pamiatku

Rozložitý kamenný objekt v hornej časti ulice za potokom so stredovekým pôvodom

HISTÓRIA KREMNICJE

Horná ulica v Kremnici v pozadí s Mestským hradom, vľavo v popredí je zaujímavý objekt so schodiskom a arkierom, 1863 (signovanie autora je nečitateľné), NBS – MMM Kremnica

Kremnickí študenti zapísaní na univerzitách do konca stredoveku

Ľadám Čuchor

Kremnica sa od udelenia mestských privilégii v roku 1328 za pomerne krátke obdobie zaradila medzi bohaté a prosperujúce slobodné kráľovské banské mestá v Uhorsku.¹ Kremnica bola osídlená viacerými jazykovými komunitami. Nižšia vrstva obyvateľov mesta bola prevažne slovanského pôvodu, kým podľa svedectiev získaných zo zachovalých listín a zoznamov mestskej rady boli príslušníci vyššej a bohatšej vrstvy do konca stredoveku najmä nemecky hovoriaci obyvatelia.² Naakumulovanie časti bohatstva v baníckych rodinách

vytvorilo dlhodobý predpoklad k populačnému rastu v meste aj u remeselníkov a obchodníkov a taktiež k zaisteniu dostatku financií pre meštianske rodiny. Z tohto dôvodu začali mnohí Kremničania aktívne uvažovať aj o inej než baníckej kariére pre svojich potomkov. Nová kariéra sa v mestskej spoločnosti dala počas obdobia stredoveku dosiahnuť bez známostí len ťažko a išlo to najmä pomocou kvalitného vzdelania. Toto bolo dôvodom, prečo väčšina rodín v meste vyslala svojich synov študovať na rôzne univerzity mimo Uhorska. Týchto synov narodených v Kremnici sa podarilo nájsť na univerzitách vo Viedni, Prahe, Krakove, ale aj veľmi ojedinele v Lipsku, Frankfurte nad Odrou či dokonca vo Ferrare. Je však pravda, že mnohí to na univerzitách skúsili, ale len málokto z nich riadne dokončili štúdium. Nepodarilo sa s istotou dodnes žiadnemu bádateľovi presne zistiť, prečo väčšina študentov štúdium nedokončila.

Viedenská univerzita

Viedenská univerzita bola založená panovníkom Rudolfom IV. v priebehu roku 1365. Postupom času sa z nej stalo významné centrum vzdelanosti, keď mnohé

univerzity v okolí začali upadať. Viedenská univerzita sa nachádzala na dobrej úrovni a navyše bola veľmi blízko Uhorska, čo bolo spolu s dobrým komunikačným a kultúrnym prepojením dôvodom, prečo mnoho študentov začalo študovať práve tam.³ Študenti na viedenskej univerzite sa delili na štyri univerzitné národy. Medzi existujúcimi národmi mal zastúpenie aj uhorský univerzitný národ.⁴ Vo Viedni na univerzite študovalo počas obdobia od založenia v roku 1365 až do roku 1526 pravdepodobne až 103 študentov narodených v Kremnici,

čo bolo slušné číslo oproti iným mestám. Domnievam sa, že väčšina študentov sa rozhodla pre Viedeň namiesto inej univerzity, ako bol napríklad Krakov alebo Praha, práve z dôvodu blízkeho kultúrneho germánskeho prostredia. Hlavným dôvodom mohlo byť aj to, že ovládali na vysokej úrovni nemecký jazyk už v mieste, kde vyrastali, a určite aj väčšia časť z nich na úrovni materskeho jazyka. Taktiež závažným dôvodom pre výber univerzity vo Viedni bolo, že mnohí pochádzali zo

Miniatura z druhej polovice 14. storočia zobrazujúca proces výučby na univerzite v Bologni, zdroj: KAMENICKÝ, Miroslav – SZÖGI, László. Študenti z Bratislavskej stolice na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1918. Bratislava : Post Scriptum, 2017, obálka a tiráž.

slobodného kráľovského banského mesta a ich rodičia, prípadne príbuzenstvo, mali dostatočné finančné prostriedky pre štúdium. Avšak iba malé množstvo z nich školu aj doštudovalo. Na univerzitách sa mohli vzdelávať aj kňazi, ktorým bolo udelené povolenie, aby mohli opustiť svoje farnosti.⁵

Nielen v matrikách, ale taktiež vo vydaných prácach maďarských a českých historikov som našiel mnoho odlišne zapísaných študentov. Vo všetkých prípadoch ide len o veľmi stručné zápisy pri uhradení poplatku za prijatie s dátumom, kedy boli riadne zapísaní do univerzitnej matriky. Zaujímavé bolo zistenie, že zrejme zápis nemal predpísanú pevnú podobu a prijatý poslucháč svoj zápis zrejme ani po nadiktovaní nevidel, preto sa v nich nachádza množstvo chýb. Nadiktovali iba svoje

meno, potom prídomok, ktorý odkazoval na miesto narodenia, prípadne pôvod rodiny a šľachtici zvykli označiť aj stav. Občasne sa vyskytuje aj záznam povolania otca ako predchodcu priezviska, to však platilo iba v rodinách, kde sa remeslo alebo povolanie generácie dedilo od otca aj na synov.

Zoznam študentov z Kremnice na univerzite vo Viedni do roku 1526:

- 1) 24. júna 1377 Bartholomeus de Cremnicz⁶
- 2) 24. júna 1377 Nicolaus de Kembnicz⁷
- 3) 13. októbra 1388 Bartholomeus Vrberer de Crempnicz⁸
- 4) 17. októbra 1389 Nicolaus de Crenicz⁹
- 5) 17. októbra 1389 Petrus Geluch de Crenicz¹⁰
- 6) 14. apríla 1396 Cristanus de Chremnicia¹¹
- 7) 1398 Cristophorus de Kremnicz¹²
- 8) 14. apríla 1400 Michael de Cremnicia¹³
- 9) 13. októbra 1401 Johannes de Chremniczia¹⁴
- 10) 14. apríla 1407 Michael de Kremnitz¹⁵
- 11) 13. októbra 1414 Seboldus Olkingel de Chrempnicia¹⁶
- 12) 14. apríla 1418 Sigismundus Schentlini de Chremnicz¹⁷
- 13) 14. apríla 1422 Nicolaus Stubner de Kremnicia, zapísaný na filozofickej fakulte v roku 1430. Získal na právnickej fakulte titul bakalár v roku 1433 a počas roku 1435 licenciát a doktorát. Od roku 1430 bol kanonikom v Jágri.¹⁸
- 14) 14. apríla 1423 Johannes von Colbein de Cremnicz¹⁹
- 15) 13. októbra 1423 Nicolaus de Chremniczia²⁰
- 16) 14. apríla 1426 bol zapísaný na filozofickú fakultu Johannes de Chremnicz a v roku 1432 zapísaný aj na právnickej fakulte²¹
- 17) 14. apríla 1427 Nicolaus de Kremnicia²²
- 18) 28. októbra 1428 Nicolaus Telk(n)er de Kremniczia²³
- 19) 13. októbra 1430 Egidius de Kremnitz²⁴
- 20) 13. októbra 1430 Nicolaus Lanngk de Kremnitz²⁵
- 21) 13. októbra 1430 Bartholomeus de Kremnitz²⁶
- 22) 14. apríla 1431 Johannes Melczer altarisista de Kremniczia²⁷
- 23) 14. apríla 1435 Petrus de Cremnicia²⁸
- 24) 14. apríla 1437 Johannes de Crempnicia²⁹
- 25) 14. apríla 1438 Andreas de Kremniczia³⁰
- 26) 14. apríla 1440 Johannes Fiderling de Chremnitza³¹
- 27) 13. októbra 1441 Johannes Valentini de Churmutz³²
- 28) 13. októbra 1442 Johannes Trincksauss de Crempnicia³³
- 29) 1444 Bartholomaeus de Chremnitza³⁴
- 30) 13. októbra 1445 Michael Ebner de Crempnicia³⁵
- 31) 14. apríla 1446 Jacobus Jung de Kremnitza³⁶
- 32) 14. apríla 1446 Johannes Francisci Monetarii de Krempnitia³⁷
- 33) 13. októbra 1446 Thomas Flochel de Kremnitza³⁸
- 34) 14. apríla 1447 Johannes Cristanni Separatoris de Kremnitza³⁹

- 35) 13. októbra 1447 Nicolaus Sartoris de Kremnitz⁴⁰
- 36) 13. októbra 1447 Valentinus Rwschl de Kremnitia⁴¹
- 37) 14. apríla 1448 Erasmus de Kremnitza⁴²
- 38) 14. apríla 1449 Erasmus Smeltzer de Krempnitia⁴³
- 39) 13. októbra 1449 Egidius Separatoris de Kremnitza⁴⁴
- 40) v apríli 1450 Andreas Monetarii de Kremniczia⁴⁵
- 41) 14. apríla 1453 Johannes Hickel de Krempniczia⁴⁶
- 42) 1453 Paulus Braseator de Krempniczia, stal sa bakalárom na filozofickej fakulte už v roku 1454.⁴⁷
- 43) 14. apríla 1454 Michael Prodacz de Kremniczia⁴⁸
- 44) 2. novembra 1454 Conradus Jodoci Institoris de Kremnitza⁴⁹
- 45) 2. novembra 1454 Paulus Humel de Krempnitza⁵⁰
- 46) 14. apríla 1455 Daniel Pictoris de Kremniczia⁵¹
- 47) 13. októbra 1455 Ladislaus Rabenstainer de Krempnicz⁵²
- 48) 13. októbra 1455 Stephanus Mock de Krempnitza⁵³
- 49) 13. októbra 1456 Petrus Kraws de Kremniczia⁵⁴
- 50) 12. apríla 1457 Augustinus Schayder de Krempniczia⁵⁵
- 51) 12. apríla 1457 Johannes Choler de Chremniczia⁵⁶
- 52) 12. apríla 1457 Michael Aurifabri de Krempnicz⁵⁷
- 53) 13. októbra 1457 Johannes Kraws de Krempniczia⁵⁸
- 54) 13. októbra 1458 Andreas Marquardi de Kremnitz⁵⁹
- 55) 13. októbra 1459 David de Krempnitza⁶⁰
- 56) 14. apríla 1460 Johannes Pedigk de Kremnicz⁶¹
- 57) 11. apríla 1462 Caspar Rulandi de Cremnicia, študoval na filozofickej fakulte, kde sa až v roku 1476 stal bakalárom aj magistrom⁶²
- 58) 11. apríla 1462 Johannes Steck de Cremnicia⁶³
- 59) 13. októbra 1464 Paulus Jodoci Institoris de Cremnicia⁶⁴
- 60) 15. apríla 1465 Johannes Aurifabri de Kremnicia⁶⁵
- 61) 14. apríla 1467 Jeronimus Gresch de Kremnicia⁶⁶
- 62) 14. apríla 1469 Johannes Exlefar de Krempniczia⁶⁷
- 63) 13. októbra 1470 Martinus Symonis Cramer de Cremnicia, počas rokov 1507 až 1510 bol kanonikom v Bratislave.⁶⁸
- 64) 14. apríla 1472 Johannes Falck de Kremnicia⁶⁹
- 65) 14. apríla 1472 Johannes Sartoris de Kremnicia⁷⁰
- 66) 14. apríla 1473 Georgius Trampp de Kremnicia⁷¹
- 67) 13. októbra 1473 Balthasar Stekch de Cremnicia⁷²
- 68) 13. októbra 1473 Johannes Valentini de Cremnicia⁷³
- 69) 14. apríla 1474 Johannes Gildner de Kremnicia⁷⁴
- 70) 14. apríla 1474 Michael Weydemunder de Cremnicia⁷⁵
- 71) 14. apríla 1474 Stephanus Payr de Kremnicia⁷⁶
- 72) 13. októbra 1475 Johannes Pichl de Kremnitia⁷⁷
- 73) 13. októbra 1476 Andreas Fabri de Kremnitza⁷⁸
- 74) 13. októbra 1476 Johannes filius Mathei de Kremnitza⁷⁹
- 75) 14. apríla 1478 Johannes Lansfeld ex Kremnitia, na filozofickej fakulte sa stal bakalárom v roku 1481.⁸⁰
- 76) 14. apríla 1478 Stephanus Staineckl ex Kremnitia⁸¹
- 77) 13. októbra 1478 Johannes Hub de Krembnitia⁸²
- 78) 14. apríla 1481 Egidius Kunisch de Kremnitia⁸³
- 79) 14. apríla 1486 Stephanus Warmpader ex Kremnicia⁸⁴

- 80) 14. apríla 1486 Thomas Kreutzperger ex Kremnicia⁸⁵
 81) 7. apríla 1487 Paulus Langsvelder ex Chremnicia⁸⁶
 82) 7. apríla 1487 Stephanus Reychandre ex Kremnicia⁸⁷
 83) 13. apríla 1493 Andreas Meichsner de Chremnicia, študoval na filozofickej a neskôr aj na právnickej fakulte. Na filozofickej fakulte sa stal v roku 1496 bakalárom a o rok neskôr v roku 1497 magistrom.⁸⁸
 84) 13. apríla 1493 Andreas Schaidler de Chremnicia⁸⁹
 85) 13. apríla 1493 Stephanus Peschl de Chremnicia⁹⁰
 86) 14. apríla 1498 Johannes Stubnrauch ex Kremnicia, nobilis. Na filozofickej fakulte sa stal v roku 1501 magistrom.⁹¹
 87) 14. apríla 1498 Paulus Schibchinger ex Kremnicia⁹²
 88) 13. októbra 1498 Cristophorus Institoris de Cremicia⁹³
 89) 13. októbra 1498 Philippus Schayder de Cremitia⁹⁴
 90) 1499 Petrus Mittinger ex Cremnicia⁹⁵
 91) 14. apríla 1501 Sebastianus Weidenholtzer de Chremicia⁹⁶
 92) 13. októbra 1503 Andreas Schondelig ex Chremicia⁹⁷
 93) 14. apríla 1506 Petrus Schnurer de Kremnicia⁹⁸
 94) 14. apríla 1506 Stephanus Emsetzer de Kremnicia⁹⁹
 95) 14. apríla 1508 Egidius de Kremniczia¹⁰⁰
 96) 13. októbra 1512 Egidius Fabri ex Cremnicia¹⁰¹
 97) 14. apríla 1517 Andreas Voit de Khremnicia¹⁰²
 98) 14. apríla 1517 Cristophorus Seytz de Cremnicia¹⁰³
 99) 14. apríla 1517 Petrus Scheider de Cremnicia¹⁰⁴
 100) 14. apríla 1517 Udalricus Walter de Khremnicia¹⁰⁵
 101) 14. apríla 1517 Valentinus Kolb de Khremnicia¹⁰⁶
 102) 12. apríla 1522 Johannes de Krembnicia¹⁰⁷
 103) 12. apríla 1522 Leonardus de Krembnicia¹⁰⁸

Namiesto záveru

Hoci Kremničanov študovalo vo Viedni za necelých dvesto rokov omnoho viac, ako bolo študentov z Kremnice na ostatných univerzitách, tak zo stotri zapísaných jedincov iba šiesti doštudovali s akademickým titulom. Dvaja z nich sa stali iba bakalármi, ďalší traja magistrami a iba jeden doktorom. Jeden neskorší magister nadiktoval pri zápise ako študent aj termín *nobilis*, čo môže znamenať, že išlo s najväčšou pravdepodobnosťou zrejme o zemana. Veľa študentov si nahlásilo do kolónky *Nacio Ungarorum*, čo celkom pekne dotvára povedomie o univerzitnom uhorskom národe na univerzite. Zápisný poplatok sa odlišoval, spočiatku však stál dva groše a časom sa zvyšoval na štyri a osem grošov. Kto zápisný poplatok neuhradil, toho označili slovom *pauper*, čo znamenalo chudobný. Niektorým bol však iba čiastočne odpustený vstupný poplatok.

Množstvo študentov má uvedené aj povolanie otca v latinčine alebo nemčine, čo pomáha čiastočne zrekonštruovať predstavu, z akej rodiny daný študent pochádzal. Napríklad opakuje sa výraz *schneider* alebo *sartor*, ktorý znamená krajčír, ďalej *aurifaber* bol zlatník, *mone-*

Sv. Peter a sv. biskup s knihami zo stredovekého oltára z Lúčok pri Kremnici, 1470 – 1480, zdroj: CIDLIN-SKÁ, Libuše. Gotické krídlové oltáre na Slovensku. Bratislava : Tatran, 1989, s. 59.

tarius bol minciar a *faber* remeselník. Nachádzame aj zmienky o kňazoch.

V roku 1517 navštívilo univerzitu až päť záujemcov o štúdium. Zistil som, že počas vlády Ľudovíta Veľkého (1342 – 1382) študovali iba dvaja na univerzite vo Viedni, kým počas panovania Žigmunda (1387 – 1437) ich bolo dvadsaťdva. Počas vlády Albrechta (1437 – 1439) iba jeden a počas panovania jeho syna Ladislava V. (1440 – 1457) navštevovalo univerzitu až dvadsaťosem. Najviac študentov až dvadsaťdeväť navštevovalo univerzitu počas vlády Mateja Korvína (1458 – 1490). Počas vlády kráľa Vladislava II. (1490 – 1516) ich bolo štrnásť a za vlády jeho syna Ľudovíta II. (1516 – 1526) iba sedem.

Téme peregrinácií univerzitných študentov sa venovali mnohí historici ešte na konci 19. storočia, ale niektorí aj v súčasnosti. Avšak, žiaľ, ani jedna z doposiaľ vydaných prác nie je bezchybná. Zo všetkých existujúcich prác nie je úplne zhodná žiadna so zoznamom, ktorý som vyhotovil. Najbližšie pravdepodobnému počtu poslucháčov z Uhorska bola podľa môjho názoru prehľadová práca od ešte žijúcej maďarskej historičky Anny Tüskés, avšak v jej práci sa nachádzajú mierne nepresnosti a preklepy, hlavne pri identifikácii prídomkov, hoci, na jej obranu, neexistuje veľa literatúry, ktorá by sa zaoberala onomastikou a poznala všetky zapísané

existujúce názvy lokalít od ich vzniku. Po metodickej stránke je publikácia, z ktorej som čerpal, obsahovo veľmi vydarená, až na skutočnosť, že podľa autorky bolo až 104 mien študentov z Kremnice. Mnou zhoto-vený zoznam obsahuje iba 103 mien, pretože v jednom prípade išlo jednoznačne o chybu.

Pomerne slušné zastúpenie študentov z Kremnice do konca stredoveku mala ešte univerzita v Krakove, ktorú navštívilo až 62 študentov narodených v Kremnici. Na ostatných univerzitách sa vyskytujú Kremničania len veľmi občasne počas stredoveku. Pre zaujímavosť, na univerzite v Lipsku bol zapísaný na filozofickej fakulte v roku 1458 Iohannes Landawer de Cremnnicia, ktorý sa stal v roku 1460 bakalárom a v roku 1462 magis-trom.¹⁰⁹ Ďalej na univerzite vo Ferrare bol zapísaný dňa 7. septembra 1493 Paulus Schaidar de Cratmnitiano.¹¹⁰ Na univerzite vo Frankfurte nad Odrou bol zapísaný dňa 10. februára 1506 Laurencius Zcipsser de Kempnitz.¹¹¹ A ešte môžeme uviesť, že 19. decembra 1386 sa stal bakalárom na Karlovej univerzite v Prahe Bartholomeus Vrberer (Urberer)¹¹², o dva roky neskôr ho nájdeme zapísaného na univerzite vo Viedni, ale bez zmienky o tom, že získal bakalársky titul v Prahe.

Poznámky:

- 1) LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin et al. Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 218.
- 2) LUKAČKA, Lexikon stredovekých miest, s. 223.
- 3) KUČERA, Matúš. Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530 In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí, 1967, s. 173.
- 4) KUČERA, Študenti zo Slovenska, s. 181.
- 5) ŠTANGOVÁ, Romana. Študenti zo Slovenska v matrikách stredovekých univerzít v Prahe, v Krakove a vo Viedni. In: Štúdie o minulosti. Historia nova 7. 2014, s. 16.
- 6) HLAVÁČEK, Ivan – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Študenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské univerzitě: I. část. In: Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 1961, roč. 2, č. 1, s. 103.
- 7) TÜSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the university of Vienna, 1365 and 1526. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2008, s. 46.
- 8) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 105.
- 9) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 57.
- 10) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 57.
- 11) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 107.
- 12) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 67.
- 13) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 70.
- 14) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 71.
- 15) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 78.
- 16) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z čes-

kých zemí a Slovenska, s. 112.

- 17) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 113.
- 18) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 111. Porovnaj HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 115, zaujímavé je, že je uvedený ako pauper.
- 19) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 114.
- 20) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 115.
- 21) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 123.
- 22) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 118.
- 23) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 119. Správne má byť uvedené Telkner. TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 129.
- 24) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 134.
- 25) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 121.
- 26) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 134.
- 27) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 121.
- 28) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 145.
- 29) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 124.
- 30) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 150.
- 31) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 126.
- 32) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 126.
- 33) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 160.
- 34) FRAKNÓI, Vilmos. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Engenberger : Pest, 1874, s. 48.
- 35) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 128. Hlaváčkov zápis je rovnaký ako v matrike I. band vo Viedni. Porovnaj údaje s FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 49. V. Fraknoi ale uvádza rok 1448.
- 36) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 168.
- 37) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 128.
- 38) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 129.
- 39) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 171.
- 40) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 172.
- 41) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 173.
- 42) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 129.
- 43) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 178.
- 44) HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, Študenti z českých zemí a Slovenska, s. 131.
- 45) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 182.
- 46) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 192. Porovnaj SCHRAUF, Károly. A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig, Budapest, 1902. 89 s. V priezvisku Hyckel má uvedený ypsilon.
- 47) FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a

bécsi, s. 54. Získanie titulu bakalár uvádza až v roku 1456. Porovnaj SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 89. a TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 193.

48) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 196.

49) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 95. a aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 194.

50) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 95.

51) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 198.

52) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 95. Pozri aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 198.

53) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 199.

54) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 203.

55) FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 59. Porovnaj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 203.

56) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 204.

57) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 99. a aj FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 60. Michael Aurifabri de Kremnicia je uvedený v roku 1458, kým TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 205 má ako v matrike rok 1457.

58) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 204.

59) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 100. a rovnako FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 60. Obaja uvádzajú verziu mena Andreas Markwart de Kremnicia. Porovnaj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 206.

60) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 101. Pozri aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 207.

61) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 208.

62) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 43 a 105. Porovnaj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 211.

63) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 104.

64) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 215.

65) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 217.

66) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 220.

67) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 113.

68) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 227.

69) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 233.

70) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 233.

71) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 123; FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 74. Uvádzajú ho ako Georgius Tramp de Kremnicia. Porovnaj s TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 236.

72) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 235.

73) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 237.

74) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 239.

75) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 240.

76) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 240.

77) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 242.

78) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 245.

79) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 245.

80) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 77. Pri udeľovaní titulu má podobu mena Johannes Langffelder ex Cremnicia. Kým pri zápise v matrike v druhej časti má takú podobu ako uvádza TÜSKÉS, Magyarországi diá-

kok a bécsi, s. 249.

81) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 250.

82) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 248.

83) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 255.

84) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 259.

85) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 259.

86) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 262.

87) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 262.

88) FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 86. Uvádza, že Andreas Meichsner sa magistrum stal až v roku 1498, ostatné údaje sú rovnaké. Pozri aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 273-274.

89) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 274.

90) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 275.

91) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 284.

92) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 149 uvádza tvar Paulus Schittinger ex Kremnicia. Pozri aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 285.

93) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 149. Uvádza, že v roku 1499 bol zapísaný Cristophorus Institoris ex Cremnicia. Pozri aj TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 283.

94) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 285. Avšak iný zdroj uvádza rok 1499 a meno v podobe Philippus Scheyder ex Kremnicia, pozri aj SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 151.

95) FRAKNÓI, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi, s. 90.

96) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 292.

97) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 295.

98) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 302.

99) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 302.

100) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 83.

101) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 312.

102) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 323.

103) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 324.

104) SCHRAUF, A bécsi egyetem magyar, s. 183.

105) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 325.

106) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 325.

107) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 334.

108) TÜSKÉS, Magyarországi diákok a bécsi, s. 334.

109) HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála. Magyarországi diákok francia, angol, itáliei és német egyetemeken a középkorban, 1100-1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100-1526. Budapest : MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2019, s. 344.

110) HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI, Magyarországi diákok francia, angol, s. 318.

111) HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI, Magyarországi diákok francia, angol, s. 356.

112) HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála – SZÖGI, László. Magyarországi diákok a Prágai és a Krakói egyetemeken 1348-1525. II. kötet. Budapest : MTA – ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2017, s. 52.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archív univerzity vo Viedni (vydané prepísané originály matrik v oddelení univerzitných dejín)

- GALL, Franz et al. Die Matrikel der Universität Wien. I. Band 1377-1450, Wien, 1956. 712 s.

- GALL, Franz – SZAIVERT, Willy. Die Matrikel der Universität Wien II. Band 1451-1518, Wien, 1967. 739 s.

- GALL, Franz – SZAIVERT, Willy. Die Matrikel der Universität Wien III. Band 1518-1579, Wien, 1971. 455 s.

- FRAKNÓI, Vilmos. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Eggenberger : Pest. 1874. 92 s. Dostupné na internete: <http://real-eod.mtak.hu/796/> (navštívené dňa 27. októbra 2020)

- HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála – SZÖGI, László. Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói egyetemeken 1348-1525. II. kötet. Budapest : MTA - ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2017. 592 s. ISBN 978-963-508-843-0.

- HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála. Magyarországi diákok francia, angol, itáliei és német egyetemeken a középkorban, 1100-1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100 -1526. Budapest : MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2019. 428 s. ISBN 978-963-489-098-0.

- HLAVÁČEK, Ivan – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě. I. část. In: Acta Universitatis Carolinae : Historia Universi-

tatis Carolinae Pragensis, 1961, roč. 2, č. 1, s. 97 – 132.

- HLAVÁČEK, Ivan – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě. II. část. In: Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 1962, roč. 3, č. 2, s. 139 – 159.

- KUČERA, Matúš. Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530 In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí, 1967, s. 173 – 188.

- LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin et al. Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010. 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.

- Matričný slovník. Pomôcka na zapisovanie údajov do cirkevných matrik. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1999. 332 s. ISBN 80-7162-269-9.

- SCHRAUF, Károly. A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig, Budapest, 1902. 545 s. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_234/?pg=0&layout=s (navštívené dňa 18. októbra 2020)

- ŠTANGOVÁ, Romana. Študenti zo Slovenska v matrikách stredovekých univerzít v Prahe, v Krakove a vo Viedni. In: Štúdie o minulosti. Historia nova 7. 2014, s. 9 – 34.

- TÜSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the university of Vienna, 1365 and 1526. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2008. 481 s. ISBN 978-963-463-974-9.

Slávni kremnickí vojvodcovia Ján Valentín Schulcz-Warlitz a Felix Schulcz Bátori

Daniel Ľaas Kianička

Rod Schulczovcov patril k najvýznamnejším v dejinách Kremnice. Najstarší známy predok rodiny sa volal Juraj (Georg) Schulcz a do Kremnice prišiel z Prešova na konci 16. storočia. V štátnom archíve v Kremnici je vo fonde rodiny Schulcz uložená popri iných dokumentoch aj erbová listina cisára Rudolfa II., ktorou nobilitoval Juraja Schulcza a jeho tri deti. Vyššie spomenutý archívny fond rodiny je možné využiť ako východisko pre spracovanie dejín rodiny Schulcz v Kremnici. Z dokumentov vyplýva, že až štyria príslušníci tohto rodu boli vyššími armádnymi dôstojníkmi, pričom dvaja z nich sa výrazne zapísali do vojenských dejín strednej Európy. Schulczovci bojovali v tridsaťročnej vojne (1618 –

1648), v sedemročnej vojne (1756 – 1763), napoleonských vojnách (1799 – 1818) i v revolúcii rokov 1848 a 1849. Členovia rodu sa vždy odvolávali na slávne vojenské tradície rodiny. Patril k nim napríklad aj Jozef Schulcz, ktorý v 19. storočí spísal dejiny rodiny od roku 1672 (uchovávané takisto v kremnickom archíve). Vo fonde Schulczovcov je viacero erbových listín. Okrem spomenutej z roku 1595, je to armáles cisára Leopolda I. z roku 1702 pre Jána Juraja Schulcza, či armáles cisára Leopolda II. z roku 1790 pre Jána Schulcza a jeho piatich synov.

Schulczovci patrili k meštianskej elite Kremnice. Z rodiny pochádzali napríklad richtári Juraj Sebastián

Schulcz (1737, 1738, 1744 a 1745), Ján Schulcz (1777 – 1779, 1783 a 1784) a Anton Schulcz 1801 – 1804). Adam Schulcz zastával post mestského archívára (1765 – 1767) a bol aj členom mestskej rady. V roku 1767 ho vymenovali za cisársko-kráľovského banského a lesného majstra. V dejinách vojenstva zohrali osobitnú úlohu iní dvaja členovia rodiny – Ján Valentín Schulcz-Warlitz (von Schulcz zu Warlitz) a Felix Bátori Schulcz Bódog. V archívnom fonde rodiny sa nachádza výpis z listiny Leopolda I. z roku 1672, ktorou bol Jánovi Valentínovi Schulczovi udelený grófsky titul. Jej súčasťou je aj popis „vojenských skutkov a zásluh“ Jána Valentína Schulcza. Je to zaujímavé čítanie, ktoré sa týka počnúc rokom 1623 predovšetkým obdobia tridsaťročnej vojny. Originál Leopoldovej listiny je uložený vo viedenskom vojenskom archíve a výpis z neho urobili vo Viedni v septembri 1830.

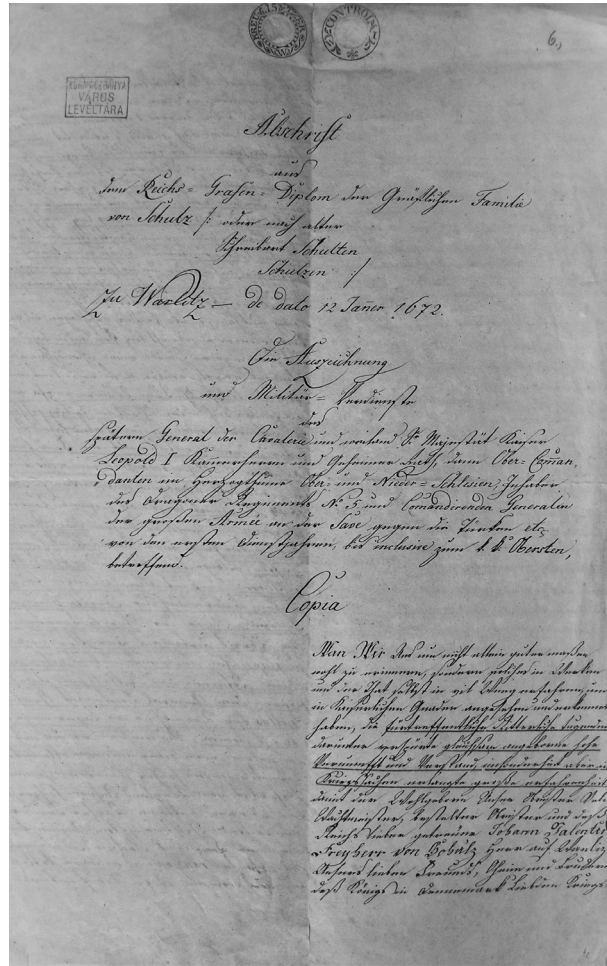
Z textu vyplýva, že Ján Valentín von Schulz, gróf zu Warlitz, zastával v rakúskej štátnej administratíve a armáde vysoké hodnosti – bol cisárskym komorským a tajným radcom, generálom jazdecktva, hlavným veliteľom armády v Sliezsku, vlastníkom dragúnskeho pluku č. 5 (ťažká jazda) a veliacim generálom cisárskej armády na rieke Sáve v bojoch proti Osmanom /Turkom/ (Kammerherr und geheimer

Rath... General der Cavalerie... Obercommandant in Herzogthum Ober-und Nider-Schlesien... Inhaber der dragoner Regiment No. 5... Commandirender General in der großen Armee an der Save gegen die Türken). Jeho vojenská kariéra sa rozvíjala postupne. V listine ho titulujú ako slobodného pána von Schulz, pána vo Warlitz (Freyherr von Schulz, Herr auf Warlitz). Píšu o ňom ako o skúsenom vojakovi s „rytierskymi cnosťami“, ktorý v rôznych vojenských hodnostiach „verne a statočne slúžil... ako iní hrdinovia“ Habsburskej monarchii a celej Rímskej ríši nemeckého národa. Do armády nastúpil v roku 1623. Pôsobil aj vo vojsku dánskeho kráľa. Bol vojenský radcom tohto panovníka, generálom – strážmajstrom a plukovníkom jazdy a vládnym splnomocnencom v Jutsku (Kriegs-Rath des Königs in Dennemark... General – Wachtmaister, Obrist zu Roß... Gubernat in Jüdland). V tridsaťročnej vojne (1618 –

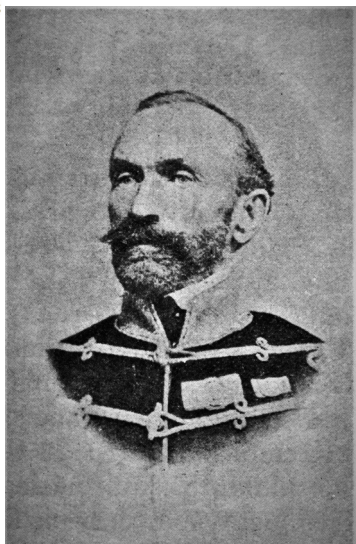
1648) sa vyznamenal počas rôznych vojenských stretov a šarvátok, obliehaní, blokad, podmaňovania pevností, dobýjania a bránenia opevnených priesmykov a miest (bey...Haupttreffen und Scharmüzeln, Belägerungen und Bloquirung, fürnehmer Vestungen, auch erober und erhaltung vester Päß und Öhrten), a to počnúc rokom 1637 až do skončenia vojny. V listine sa uvádza, že

„mnohokrát dokázal poraziť s menším počtom mužov silnejšieho protivníka a získal množstvo zajatcov“. V bitke pri Frýdlante (Čechy, dnes okres Liberec) zabil jedného zo švédskych poručíkov (Lieutenant), pričom sám utrpel viacero život ohrožujúcich poranení. V bitke pri Lipsku ho zajali a uväznili. Zvlášť vynikol v roku 1644, kedy ako nižší jazdecký dôstojník (Cornet) s ďalšími dvoma dôstojníkmi rovnakej hodnosti Merheimom a Zeiřom zaútočili na Morave v jeden deň skoro ráno na tri švédske pluky. Protivníka porazili, viacerých nepriateľov usmrtili a získali množstvo zajatcov. Medzi nimi aj plukovníka Dewiza ako generál-majora, plukovníka Bernera a podplukovníka Bergklera z duglaského pluku. Zajatých dôstojníkov a vojakov bolo viac ako trisťpäťdesiat. Ján Valentín Schulz priviedol zajatcov do vojenského tábora pri Kremsi, kde ich odovzdal generálporučíkovi grófovi Galasovi. Všetci traja korneti

boli za tento počín vyznamenaní cisárom Ferdinandom III. Ján Valentín Schulz získal od panovníka jazdeckú rotu (Compagnie Reitter), ako aj zlatú reťaz a odovzdali mu celé výkupné (Ranzion) za zajatcov. Neskôr pokračoval v bojoch v Uhorsku pod velením poľného maršala Götza. V bitke pri Nitre spolu s dvoma stotníkmi jazdy (Rittmeister) a 200 nemeckými jazdcami a 100 Chorvátmi porazili uhorské vojsko s 1500 vojakmi. Zmocnili sa siedmich malých bojových zástav, ako aj osobnej zástavy (Leibfahn) sedmohradskeho kniežaťa Juraja I. Rákociho. Všetky odovzdali ako korisť maršalovi Götzovi. Spolu s ním sa potom Ján Valentín Schulcz zúčastnil bitky pri Jankove (Jankau) v Čechách. Následne pôsobil v cisárskom vojsku, ktorému velil arcivojvoda Leopold Wilhelm, brat cisára Ferdinanda III. Zúčastnil sa „oslobodzovania“ miest Augsburg a Heilbronn (Hailbrunn) a so svojimi vojakmi prenasledoval porazeného nepriate-

Titulná strana rukopisu s popisom vojenských zásluh Jána Valentína Schulcza z roku 1672, Štátny archív Banská Bystrica - pracovisko Archív Kremnica

Felix Schulcz Bátori na fotografii, druhá polovica 19. storočia, zdroj: MATUNÁK, Michal. Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 445.

ku Gießenu a porazil tam nepriateľský vojenský konvoj (Convoy). Po boji zostalo na mieste množstvo mŕtvych vojakov. Po tejto bitke dobyl mesto Dillenburg a následne porazil vojsko markgrófa von Baden – Durlach. Získal zhruba 300 zajatcov aj s viacerými dôstojníkmi. Odviedol ich do tábora a odovzdal arcivojvodovi Leopoldovi Wilhelmovi.

Počas mierových rokovaní v Norimbergu odtiahol s palaricinským plukom do Nizozemska. V pluku ho vymenovali za plukovného strážmasjtra (Obriest=Wachtmeister). V listine píše, že aj tam vykonal množstvo odvážnych skutkov a neskôr odišiel s cisárskym Garnierovým plukom do Poľska, kde bojovali proti švédskemu armáde. Strávil tam štyri a pol roka a povýšili ho na plukovného poručíka (Obriest Lieutenant). Za jeho služby ho z vôle plukovníka Garniera obdarili šiestimi rotami (Compagnien) vojakov, z ktorých vytvoril samostatný pluk. S ním sa zúčastnil bojov v Holštajnsku a na dánskom ostrove Fyn (Insul Fünne). V ťažkých bojoch vytrvalo bojoval so šablou a ukoristil tri nepriateľské štandardy, pričom bol vážne zranený. Zajal sasko-weimarské knieža a množstvo radových vojakov.

Ďalšia vojenskú kariéru Jána Valentína Schulza v listine nepopisujú. Na záver ho charakterizovali ako „statočného a verného“ dôstojníka (až za hrob – bis in sein grube), ktorý si spravil nesmrteľné meno tak medzi velením, ako aj medzi bežnými vojakmi. Známe je, že neskôr dosiahol hodnosť generála a zúčastnil sa aj bojov proti Osmanom. V roku 1672 na základe popísanej listiny získal grófsky titul. Zomrel pravdepodobne v roku 1686.

Nezodpovedanou otázkou zostáva, odkiaľ presne Ján Valentín Schulcz pochádzal. Príslušníci rodiny Schulcz sa neskôr v Kremnici odvolávali na to, že bol ich príbuz-

teľ a až po Philipsburg (Philippsburg, neďaleko Speyeru na juhozápade Nemecka) a zajal množstvo protivníkov. Neskôr stál so 70 jazdcami za porážkou plukovníka Wanbacha, ktorý disponoval až dvoma stovkami koní. Plukovníka spolu so 150 zajatcami odvieďli do vojenského tábora pri Freisingu v Bavorsku, pričom museli ísť všetci „potupne“ pešo. Na mieste ich odovzdali palaricinskému pluku (Pallaricinische Regiment). Počas táborenia pri meste Fridberg in der Wetterau (dnes Friedberg v Hesensku) tiahol s jazdou

ným a predkom. To však neznamená, že sa v Kremnici aj narodil. Zodpovedanie tejto otázky (a doplnenie jeho biografie) môže priniesť iba ďalší podrobnejší výskum. Druhým významným vojvodcom z rodiny Schulcz bol Felix Schulcz, nazývaný Bátor (meno Felix sa uvádza aj v staromaďarskej podobe Bódog). Narodil sa v Kremnici 14. januára 1804 v dome ostrihomského arcibiskupa (Pisethaus) v juhovýchodnom nároží námestia. Bol synom Antona Schulcza, majora rakúskej armády, ktorý po vojenskej kariére pôsobil ako pizetár – úradník arcibiskupa v Kremnici a už ako penzionovaný dôstojník si vzal za manželku Jozefínu Benkovú, pochádzajúcu z chorvátskej Rijecky (Fiume). Felix Schulcz nastúpil k vojsku v roku 1824 a ako kadet slúžil v Bakonyiho pluku v Banskej Bystrici, Miláne, Zadare a Raguse. V roku 1845 ho preložili do Levíc. Neskôr opäť pôsobil v Zadare, ako aj Udine, Brescii a Pavii. Pre problémy so sluchom bol penzionovaný. Po vypuknutí revolúcie v Uhorsku v roku 1848 sa prihlásil do vojenskej domobrany (honvédskeho vojska). V hodnosti stotníka bol zodpovedný za výcvik 17. honvédskeho práporu v Tekove. Celkovo sa počas revolúcie zúčastnil v 23 vojenských bitkách. Zvlášť sa vyznamenal v trinástich z nich: 28. októbra a 20. decembra 1848 pri Szikszó (Siksove), 4. januára 1849 pri Košiciach, 22. a 23. januára 1849 pri Bodrogkeresztúre, 8. februára 1849 pri Kápolne, 1. marca 1849 pri Mezökövesde, 6. marca 1849 pri Szolnoku, 4. apríla 1849 pri Tápióbicske, 6. apríla 1849 pri Isaszegu, 11. apríla 1849 pri Vacove (Vác), 19. apríla 1849 pri Tekovských Lužanoch (predtým Veľkých Šarluhách), 23. apríla pri Komárne, 20. a 21. mája pri dobýjaní Budína (Buda) a 11. júla 1849 opäť pri Komárne (v tejto bitke padlo výnimočne veľké množstvo vojakov). V oblasti Komárna sa bojovalo aj na prelome júla a augusta 1849. Felix Schulcz tu vybojoval niekoľko víťazstiev proti rakúskej armáde, napríklad pri Herkály puszte, kde viedol vojská ako samostatný veliaci dôstojník. V Komárne bol prítomný aj počas kapitulácie uhorských (maďarských) vojsk 4. októbra 1849. V armáde získal hodnosť plukovníka bez ďalšieho povýšenia za jeho zásluhy. Vyznamenali ho ale záslužnou medailou I. a II. triedy. Jeho vojaci mu dali prezývku Bátor, teda Smelý. Po revolúcii v rokoch 1848 a 1849 bol trikrát väznený. Zomrel 10. marca 1885 u svojho brata dekana Jána Schulcza v Kamenici nad Hronom. Pochovali ho na honvédskom cintoríne v Ostrihome o rok neskôr pribudol na jeho hrob obelisk s pamätným nápisom). Na pohrebe sa zúčastnili aj vyslanci mesta Kremnice. Na jeho rodnom dome v Kremnici mu v roku 1890 odhalili členovia Kremnického maďarského spolku pamätnú tabuľku. Po roku 1918 ju prekryli. Čo sa s ňou udialo neskôr, nie je známe. O živote Felixu Schulcza Bátoriho a najmä jeho bojoch v revolúcii rokov 1848 a 1849 napísali ešte v 19. storočí dve publikácie – v roku 1870 to bola knižka Ödöna Egerváriho Bátor Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-iki szabadságharczról (vyšla v Pešti, vydal ju sám autor, ktorý sa zúčastnil revolúcie 1848/1849 ako poručík v honvédskom vojsku) a v roku

Typy vojakov z obdobia tridsaťročnej vojny (1618 – 1648), zdroj: SEGEŠ, Vladimír. Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov. Praha : Ottovo nakladatelství, 2015, s. 117.

1891 knižka Istvána Thályho Bátori Schulcz Bódog életrajza (vyšla v Budapešti, vydali ju Kremnický maďarský spolok a spoločnosť Franklin társulat).

Dejiny Uhorska a Slovenska sú mnohonárodnostné. Nemá teda zmysel nazerať na dejiny tohto územia i dejiny jednotlivých miest cez etnickú optiku. Ján Valentín

Schulz-Warlitz bol dôstojníkom v rakúskej (cisárskej ríšskej) armáde, Felix Schulcz Bátori dôstojníkom v rakúskej a maďarskej revolučnej armáde, čo nemení nič na skutočnosti, že ide o dve pozoruhodné osobnosti dejín Kremnice.

Použitá literatúra a odkaz na archívny prameň:

- MATUNÁK, Michal. Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 147, 148, 444 a 445.

- LAMOŠ, Teodor. Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1957, s. 16, 153 a 154.

- Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Archív rodiny Schulcz, Výťah zo spisov viedenského vojenského archívu týkajúcich sa vojenských činov grófa Jána Valentína Schulcza-Warlitz z rokov 1672 – 1686 (Abschrift aus dem Reichs-Grafen-Diplom der gräflichen Familie Schulz zu Warlitz de dato 12. Janner 1672).

Vznik a počiatky Základnej umeleckej školy v Kremnici. Dva portréty: Bohuslav Jelínek a Ladislav Ľavlín (K 70. výročiu školy)

Boris Banáry

V priebehu 20. storočia vznikali na Slovensku prvé hudobné školy. Školy mali za cieľ zabezpečiť umeleckú výchovu a vzdelávanie v jednotlivých odboroch podľa istých predstáv alebo vzorov, neskôr aj podľa príslušných vzdelávacích programov. K známym hudobným školám v stredoslovenskom kraji patrí ZUŠ v Kremnici, ktorej 70. výročie založenia si dnes pripomínáme.

Vznik kremnickej hudobnej školy sa spája s rokom 1950, avšak prvé pokusy o jej založenie siahajú do obdobia 2. svetovej vojny, do roku 1943. Spočiatku sa uvažovalo založiť hudobnú školu pri nemeckom kultúrnom spolku, ale Bohuslav Jelínek, neskorší riaditeľ školy, uprednostňoval založenie pri *Miestnom odbore Matice slovenskej*.¹ V roku 1944 vznikla nemecká hudobná škola a súčasne aj matičný hudobný ústav, ale pre vojnové udalosti ústav čoskoro zanikol a nakoniec aj nemecká škola. A tak prvá hudobná škola vznikla z iniciatívy mestských orgánov až roku 1950 ako *Mestský hudobný ústav*. Hudobný ústav sa ešte v tom roku nasťahoval do budovy františkánskeho kláštora, aby s prvou „stovkou“ žiakov zahájil vyučovanie.

Škola prešla počas nasledujúcich rokov viacerými zmenami v názve: *Mestský hudobný ústav*, *Hudobná škola*, *Hudobná škola dr. J. L. Bellu*, *Ľudová škola umenia dr.*

J. L. Bellu a Základná umelecká škola J. L. Bellu. Na jej čele stál nepretržite B. Jelínek. V prvom období existencie boli v učiteľskom zbore iba R. Országh a Etela Antošová, dcéra kremnického hudobného skladateľa a zbormajstra Karola Antoša.² Po roku 1952 sa pedagogický zbor rozrástol o ďalších pedagógov³, ale vyučovanie sa i tak orientovalo iba na štúdium hry na klavíri, husle a akordeóne, a to aj na pobočke v Žiari nad Hronom, ktorá vznikla roku 1956.

Mimoškolská činnosť učiteľov bola už v tomto období bohatá. Učelia alebo ich žiaci účinkovali pri rozličných príležitostiach, a to samostatne alebo v žiackych súboroch a komorných združeniach. Prvou významnou spoločenskou a umeleckou udalosťou bola slávnostná akadémia pri príležitosti pomenovania školy *Ľudová škola umenia J. L. Bellu* roku 1955. Na slávnosti vystúpil s prejavom Jozef Kresánek, vtedajší riaditeľ seminára Hudobnej vedy Komenského univerzity v Bratislave a súčasne už známa muzikologická autorita, a *Slovenské kvarteto* spoločne s viacerými pedagógmi školy a členmi *Kremnického komorného združenia*.

Škola napredovala, rozširovala svoje umelecké aktivity, rástla v počtoch žiakov a členov pedagogického zboru. Roku 1957 nastúpil do školy, vtedy *Základnej hu-*

dobnej školy dr. J. L. Bellu, Ladislav Havlín, výrazná a perspektívna osobnosť. Od začiatku vynikal vrodenu muzikalitou a nevšednou interpretačnou zručnosťou, Jelínek zasa pedagogickými a organizačnými schopnosťami a skúsenosťami. Spojenie týchto dvoch autorít malo pre školu a jej rozvoj zásadný význam.

Bohuslav Jelínek

Bohuslav Jelínek (1910-1979)
(Osobný archív autora)

Bohuslav Jelínek (22. 9. 1910 – 7. 8. 1979) pochádzal z Truchlovíc pri Kladne. Hudbu študoval na vojenskej hudobnej škole v Prahe – hru na violu, husle a viaceré dychové nástroje. Odborne i umelecky pripravený prišiel na Slovensko. Istý čas pôsobil vo vojenskej dychovej hudbe v Komárne, kde hral pod vede-

ním Richarda Týnského (pôvodne sa písal Thierjung), ktorý bol tiež absolventom pražskej vojenskej hudobnej školy. Roku 1933 odišiel do Kremnice. Jelínek sa neustále vzdelával. Po súkromnom štúdiu husľovej hry v Brne u českého huslistu a pedagóga prof. Františka Kudláčka, žiaka Otakara Ševčíka, vykonal roku 1934 štátnu záverečnú skúšku. Vzdelanie a talent ho predurčili na profesionálnu umeleckú dráhu, on si však vybral pedagogické povolanie.

A tak Jelínek po príchode do Kremnice prevzal funkciu dirigenta sokolského orchestra, baníckej dychovky a od školského roku 1935/1936 aj miesto profesora spevu a hudby na gymnáziu.⁴ Viedol gymnaziálny zbor a zaslúžil sa o uvádzanie diel slovenskej zborovej tvorby, hlavne zborových úprav ľudových a vlasteneckých piesní. Ako huslista spoluúčinkoval s B. Červínom, s ktorým tvorili úspešné husľové duo. Miestom ich koncertov a akadémií bol kremnický hotel Jeleň, kde vystupovali aj ako „Dvořákovo tercetto“ v zložení Jelínek – Červinka – neznámy člen. V gymnaziálnej ročenke 1936/1937 sa spomína jeden z koncertov „tercetta“, na ktorom zazneli okrem iného aj úryvky zo Škroupovej opery „Fidlovačka“. Na koncertoch sa Jelínek prezentoval aj ako klavírny korepetítor (18.12.1943), či dokonca ako skladateľ, autor polky pre dva saxofóny a klavír *V dobrej nálade* a *Pochodu pre mužský zbor a orchester*. Vieme, že Jelínek študoval v Prahe u českého vojenského kapelníka Jozefa Malého (1878 – 1929) aj kompozíciu, ale v žiadanom období svojho života sa jej príliš nevenoval, resp. kompozícia nebola v centre jeho umeleckého záujmu. Zo skladateľskej tvorby sa zachoval iba dvojstránkový

valčík pre husle a klavír s názvom *Z kremnickej uličky*. Už v 30. rokoch 20. storočia sa Jelínek usiloval oživiť tradíciu zborového spevu v Kremnici, konkrétne *Kremnického mužského spevokolu*, ktorý založil a do roku 1911 viedol K. Antoš. Jelínkovi sa to čiastočne aj podarilo. Po 25 rokoch úsilia síce 42-členné *Spevácke združenie J. L. Bellu* vzniklo (1936), ale po dvoch rokoch existencie prestalo účinkovať. Dôvodom boli blížiace sa vojnové udalosti.

B. Jelínek ako profesor na kremnickom gymnáziu sa zaujímal nielen o hudobný život Kremnice, ale aj o dianie v širšom regióne, keď príležitostne navštevoval martinské koncerty organizované *Krúžkom priateľov hudby v Turci* (1937). Tie mali za cieľ sprostredkovať verejnosti komorné diela českých i svetových klasikov. Navštevoval tiež koncerty v Banskej Bystrici, kde dokonca aj účinkoval ako dirigent kremnickej baníckej dychovej hudby, konkrétne na koncerte spojených dychových hudieb (16. 6. 1951).

Keď sa roku 1950 oficiálne začalo s vyučovaním na novoutvorenej hudobnej škole pod vedením riaditeľa B. Jelínka, prvými pedagógmi školy sa stali, ako sme už spomenuli, R. Országh a E. Antošová. Nadšenie bolo veľké. Škola sa zviditeľnila organizovaním koncertu Dr. Janka Blahu, sólistu SND v Bratislave, a huslistu Mikuláša Jelínka v apríli 1951. Podobným podujatím bol *Koncert [kremnických pedagógov] z diela Bedřicha Smetanu, Antonína Dvořáka a Leoša Janáčka* (15. 6. 1954), ktorým sa fakticky zahájila aj niekoľkoročná umelecká činnosť *Kremnického komorného združenia*.⁵ Z ďalších tematicky zameraných koncertov možno spomenúť *Večer starej kremnickej hudby* (14. 4. 1953), zostavený zo skladieb domácich autorov 18. – 19. storočia, *Večer kremnických pamiatok* (10. 2. 1955), *Večer Jána Levoslava Bellu* (12. 12. 1955), *Večer majstra Vojtecha Angyala* (16. 6. 1956) a i. Po vzniku *Kremnického kvarteta*, v ktorom účinkovali J. Balog (1. husle), J. Kanta (2. husle), Teodor Lamoš (viola) a L. Havlín (violončelo), prípadne v inom zložení aj R. Országh ale-

Kremnickí učitelia ZUŠ s ostravskými učiteľmi na Skalke pri Kremnici asi roku 1964: B. Jelínek – druhý zľava, A. Jelínková – v strede, L. Havlín – prvý sprava
(Osobný archív autora)

Bohuslav Jelínek ako dirigent Učiteľského spevokolu J.L.Bellu (60. roky) (Osobný archív autora)

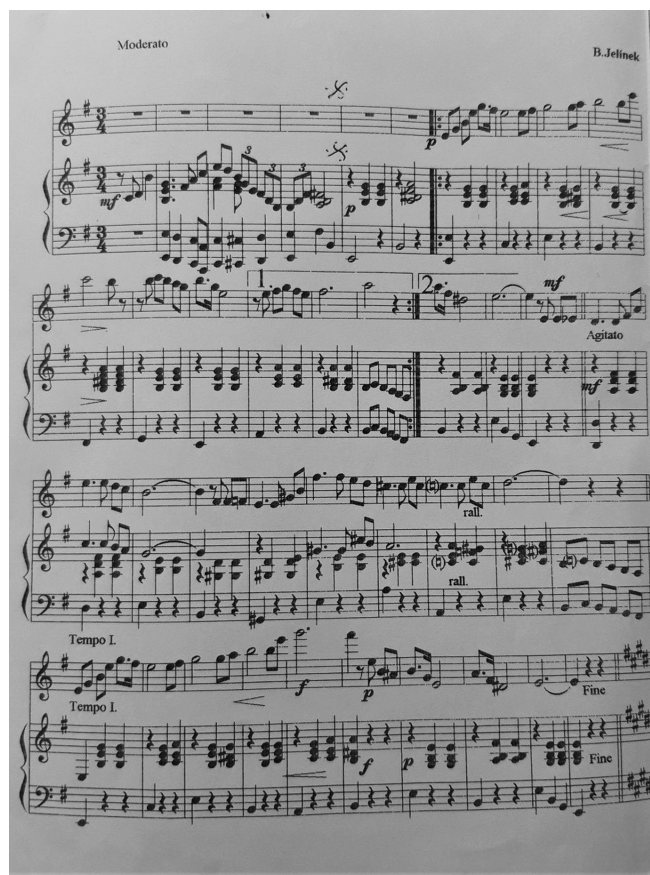
bo J. Karaska, uskutočnili sa viaceré komorné koncerty.⁶ K nim je treba priradiť množstvo verejných, školských, príležitostných a výchovných koncertov, ktoré zorganizoval a uskutočnil Jelínek, alebo tiež koncertné vystúpenia renomovaných bratislavských umelcov a umeleckých inštitúcií (F. Klinda – organ, K. Makarius – dirigent, Slovenské kvarteto, R. Križan – viola a i.). Programy koncertov boli sprevádzané odborným výkladom niektoej z významných osobností, akými boli napríklad Ladislav Burlas, slovenský muzikológ a hudobný skladateľ, T. Lamoš, kremnický archivár, O. Hellenstein, kremnický muzeológ a organista a i..

Návštevy bratislavských umelcov v Kremnici boli udalosťou a veľkým umeleckým zážitkom nielen pre Kremničanov, ale aj pre samotného B. Jelínka a jeho rodinu. Pani L. Pagels – Jelínková, dcéra riaditeľa školy, si v korešpondencii spomína na prítomnosť účinkujúcich umelcov v rodine, ako po koncerte „muzicírovali“ a vytvorili neopakovateľnú atmosféru, ktorú prežívala spoločne s rodičmi. Spomína si aj na členov *Kremnického komorného združenia*, členov kvarteta i kvinteta, ktorí ich navštevovali a besedovali o hudbe i umení.⁷

B. Jelínek už v prvých rokoch trvania hudobnej školy usporadúval pravidelné žiacke koncerty a súťaže. Pôvodné tri študijné odbory sa rozšírili o spev, neskôršie, po roku 1959 pribudli ďalšie. A tak z pohotových hráčov vznikol žiacky sláčikový orchester (1954), kde sa pod vedením R. Országha a J. Baloga, ako aj B. Jelínka, nacvičovali duetá, triá a kvartetá, príležitostne aj s klavírnym sprievodom. Vznikol tiež akordeónový súbor pod taktovkou L. Havlína (1958), ktorý po 4 rokoch činnosti prevzal B. Jelínek. Vystúpenia sa konali doma, ale aj v zahraničí – v Čechách a Maďarsku, pričom o umelecký rast súboru sa pričínal predovšetkým Jelínek. Akordeónový súbor dokonca dosiahol mimoriadny úspech, keď sa vo svojej kategórii stal víťazom na celoštátnej súťaži v Olomouci roku 1966. Škola motivovaná výsledkami svojej práce sa usilovala popri hudobnom odbore vytvoriť aj iný, predovšetkým výtvarný odbor. Avšak prvé pokusy z rokov 1964 – 1966 boli neúspešné, a tak samostatná a nepretržitá činnosť výtvarného odboru začína až v roku 1986, keď bol vo funkcii riaditeľa školy Dušan Droppa.⁸

Keď sa roku 1960 hudobná škola presťahovala z fran-tiškánskeho kláštora do budovy Domu osvetu (dnešné Mestské kultúrne stredisko), začal rásť záujem o štúdium spevu a hry na dychové nástroje. Škola v tom čase mala okolo 200 žiakov, pričom po 10 rokoch existencie, t.j. do roku 1960, ju navštevovalo 1500. Tento stav si udržala po celé nasledujúce desaťročie. Šesťdesiate roky priniesli škole lepšie študijné podmienky, predovšetkým z hľadiska materiálneho a finančného zabezpečenia. Prejavilo sa to v nákupe hudobných nástrojov a novými priestormi. V roku 1969 akordeónový súbor prechodne zanikol, resp. sa po predošlom odchode viacerých členov zo súboru omladil, a tak obnovené činnosti súboru sa na krátky čas ujala Margita Čunderliková – Rakovská.

ZUŠ v Kremnici v prvom období svojho účinkovania rozvíjala umelecké kontakty na rozličnej úrovni. V 60. rokoch to boli umelecko-pedagogické kontakty s ostravskými umelcami, najmä v rámci pravidelných družobných stretnutí, neskôršie, keď B. Jelínek už nebol na pozícii riaditeľa školy, vznikli kontakty nové. Napríklad s Dagmar Bellovou – Sturli, vnučkou J. L. Bellu, ktorá v tom čase pôsobila ako profesorka klavíra na viedenskom konzervatóriu. D. Bellová – Sturli navštívila Kremnicu niekoľkokrát, naposledy v roku 1986, kedy sa zúčastnila otvorenia reprezentatívnej výstavy *Ján Levoslav Bella – priekopník slovenskej národnej hudby*. Ale to už bolo v čase, keď na čelo kremnickej ZUŠ pri-chádza nový riaditeľ – Ladislav Havlín.

Bohuslav Jelínek: Z kremnickej uličky, valčík pre husle a klavír (Osobný archív Libuši Pagels)

Ladislav Havlín

Ladislav Havlín (1910-1929)
(Osobný archív Evy Kraus)

jenskej službe v Domažliciach (1951 – 1953) prišiel roku 1953 ako 23-ročný mladý pedagóg do Kremnice. Spočiatku bol učiteľom na škole dôstojníckeho dorastu, asi do roku 1956, ale už roku 1957 sa stal učiteľom ZUŠ.

Havlín patril k mladším členom pedagogického zboru. Spočiatku vyučoval hru na klavíri, hru na husle a hudobnú náuku, neskôr aj hru na akordeóne. Neštudoval na konzervatóriu, ale svoju kvalifikáciu si postupne zvyšoval – najprv absolvovaním štúdia na Palackého univerzite v Olomouci v odbore hudobná výchova – čeština (1956 - 1966), neskôr doktorským štúdiom na UK v Bratislave v odbore teória vyučovania hudobnej výchovy (PaedDr. 1979).

Jeho pedagogické pôsobenie je dosť spletité. Pôbil ako učiteľ ZUŠ, ako učiteľ a riaditeľ ZŠ a súčasne externý učiteľ ZUŠ (1962 – 1978), ako riaditeľ Okresnej

Ladislav Havlín (28. 7. 1929 – 2. 4. 2009) sa narodil v Českom Šternberku v hudobnej rodine. Otec hral na husle a flautu, sestra spievala. Už v mladosti hral na klavíri a spoločne so sestrou vystupoval na ochotníckych predstaveniach v Prahe. Po ukončení štúdií na pražskom Amerlingovom ústave (1944 – 1948), prvom učiteľskom ústave v Čechách, a po základnej vojenskej službe v Domažliciach (1951 – 1953) prišiel roku 1953 ako 23-ročný mladý pedagóg do Kremnice. Spočiatku bol učiteľom na škole dôstojníckeho dorastu, asi do roku 1956, ale už roku 1957 sa stal učiteľom ZUŠ.

Salónny orchester s dirigentom Ladislavom Havlínom, sekcia sláčikových nástrojov (1961) (Osobný archív Evy Kraus)

psychologicko-pedagogickej poradne v Žiari nad Hronom (1978 – 1982), v rokoch 1982 – 1989 bol opäť v ZUŠ a pôsobil ako učiteľ a neskôr aj riaditeľ školy (od roku 1987).

Aj keď ťažisko organizačnej i pedagogickej práce na kremnickej ZUŠ spočívalo na pleciah B. Jelínka, riaditeľa školy, podiel L. Havlína na riadení a umeleckom rozvoji školy je nepopierateľný. Havlín bol mimoriadne talentovaný praktik, ktorý disponoval schopnosťou neustále iniciovať, vytvárať a zakladať niečo nové, niečo, čo sa v priebehu nasledujúcich rokov osvedčilo. Tak založil a viedol *Učiteľský spevokol J. L. Bellu*, ktorého členmi boli viacerí pedagógovia školy. Po prvých rokoch činnosti spevokolu vedenie odovzdal Jelínkovi, ktorý umeleckú činnosť speváckeho zboru rozvinul a zviditeľnil. V rokoch 1960 – 1961 založil a krátky čas aj viedol *Akordeónový súbor*, ale už roku 1962 ho prevzal B. Jelínek. Súbor sa za 4 roky práce vypracoval na takú úroveň, že roku 1966, ako sme už spomenuli, obsadil prvé miesto v celoštátnej akordeónovej súťaži ZUŠ.

Vedenie novovytvoreného *Salónneho orchestra* na začiatku šesťdesiatych rokov si Havlín, takpovediac, ponechal. Stál na jeho čele až do ukončenia umeleckej činnosti.

Salónny orchester, v podstate ochotnícky orchester, ktorého repertoár tvorili populárne skladby klasickej hud-

Ladislav Havlín ako dirigent žiackeho orchestra ZUŠ (1983) (Osobný archív autora)

Salónny orchester, dychová sekcia (1964) (Osobný archív autora)

Skupina Swingers so speváčkou Evou Hrončovou (1988) (Osobný archív Mariana Rurika)

by, pripravoval celovečerné programy pre verejnosť, koncerty výchovné a zájazdové vystúpenia, niekedy spoločne s Jelínkovým *Učiteľským spevokolom J. L. Bellu*. Jeho zloženie bolo pestré – členmi boli učitelia hudby, nadaní študenti a absolventi školy, orchestrálni hráči z kremnických dychových hudieb i starší nadšenci. Kremnický *Salónny orchester* trval do roku 1968.

Osobitnú kapitolu tvorí Havlínove krátke umelecké pôsobenie v *Kremnickom komornom združení*. Združenie, ktorého zakladateľom bol B. Jelínek, pôsobilo v rokoch 1933 – 1965. Havlín v ňom účinkoval iba v rokoch 1963 – 1964, kedy sa združenie prezentovalo ako sláčikové kvarteto v zložení I. husle (J. Balog), II. husle (K. Országh), viola (B. Jelínek) a violončelo (L. Havlín). Kvarteto v tomto čase a zložení zanechalo hlbokú stopu vo svojom prostredí, najmä tým, že organizovalo pravidelné výchovné koncerty pre žiakov kremnických škôl a blízkeho okolia.

Keď Havlín v rokoch 1962 – 1978 pôsobil ako učiteľ a súčasne aj riaditeľ ZŠ v Kremnici, neustále sa venoval hudbe. Z pozície svojej funkcie podporoval viaceré mimoškolské umelecké aktivity. Ako klavírny korepetítor spolupracoval s detským speváckym zborom ZŠ, ktorý v tom čase viedla Helena Bazelidesová – Janovcová, alebo spevácky zbor ZUŠ *Kremienok*, vedený Alžbetou Kyselícovou. Popritom sprevádzal žiakov na rozličných súťažiach, kultúrnych podujatiach a vystúpeniach doma i v zahraničí (Čechy, Maďarsko).

L. Havlín bol vynikajúci praktik – hráč na viaceré hudobné nástroje, či dokonca multiinstrumentalista (klavír, organ, akordeón, husle, violončelo, tiež dirigovanie a spev). Pre potreby umeleckej činnosti komorných súborov, populárnych skupín, kapiel a orchestrov, ktoré založil a viedol, zručne upravoval a aranžoval skladby rozličného druhu a štýlu. Popri upravovateľskej činnosti možno hovoriť aj o jeho skladateľských aktivitách, ktoré však nie sú úplne potvrdené. Helena Bazelidesová – Janovcová vo svojej diplomovej práci *Dvadsať rokov LŠU Dr. J. L. Bellu v Kremnici* pripúšťa možnosť, že sa na školských koncertoch hrali „skladby domácich autorov, učiteľov LŠU a dokonca aj žiakov,“⁹ pričom sa

Tanečná skupina Ladislava Havlína (1959): J. Štrba – bicie nástroje, E. Bajnok – trúbka, V. Marko – tenor saxofón, P. Červeň – alt saxofón, pri klavíri L. Havlín (Osobný archív Evy Kraus)

myslí na Jelínka a Havlína. Havlínove skladby sa však nezachovali, rovnako ani programy koncertov, pamätníci si už nespomínajú, že by na koncertoch zazneli jeho skladby. Písomné tvrdenia¹⁰, že je autorom sláčikového kvarteta a skladby s názvom *Meditácie pre vibrafón a orchester*, sú nepodložené. Rovnako aj to, že skladbu *Meditácie* mal premiérovu uviesť Balogov tanečný orchester, o existencii ktorého, žiaľ, nemáme informácie. A tak vieme iba toľko, že Havlín pre kremnické kapely tanečnej (populárnej) a džezovej hudby upravoval a aranžoval skladby rozličného druhu. Jeho vlastné kompozície sa nezachovali a doposiaľ ani nepotvrdili.

Poslednou Havlínovou hudobnou iniciatívou a súčasne aktivitou pred odchodom z Kremnice bolo založenie a vedenie swingovej kapely *Swingers* (1985). Bol jej kapelníkom i klaviristom, členmi boli Marián Rurík a Ivo Reichman (gitara), Miroslav Marko (bicie), Franto Krýzl (saxofón), Eva Hrončová (spev). Skupina na začiatku svojej kariéry vystupovala iba v prestávkach produkcie novozaloženého *Filmového klubu* a v rámci podujatia *Kinokaviareň*. Neskoršie vznikli samostatné celovečerné programy, zamerané napríklad na hudbu skupiny *The Beatles*. Na predstavenia boli pozývaní hostia, ktorí v programe aj účinkovali. Škoda, že sa nepodarilo v úplnosti realizovať tento náročný a vo ve-

Skupina Swingers s Ladislavom Havlínom pri klavíri (1988) (Osobný archív Mariana Rurika)

rejnosti obľúbený projekt, ktorý, žiaľ, po niekoľkých rokoch nemal pokračovanie a zanikol.

Roku 1990 L. Havlín odišiel zo ZUŠ a odsťahoval sa do Bratislavy. Po čase, asi roku 2006, som ho navštívil na Kadnárovej ulici, kde býval. Bol plný energie a optimizmu. Pochválil sa, že na jednej z bratislavských základných škôl založil džezovú kapelu, v ktorej opäť hrá. B. Jelínek a L. Havlín – dve silné osobnosti, autority, kolegovia, ktorí navzájom úzko spolupracovali. Jelínek predstavoval typ hudobného pedagóga, uplatňujúceho tradičné a overené metódy hudobného vzdelávania, Havlín bol otvorenejší k aktuálnym hodnotám a novým pedagogickým systémom. Jelínek vzbudzoval prirodzený rešpekt a autoritu, Havlín sprítomňoval priateľstvo. Obaja boli rovnako zameraní a hudbe oddaní pedagógovia, s rovnakou mierou pedagogického úsilia prispieť k rozvoju hudobného školstva a hudobného života Kremnice. Pre študentov a mladších kolegov predstavovali ideálne pedagogické vzory, pre školu v danom čase a období zasa rôznosť názorov, koncepcií a umeleckých plánov. Ale vo svojej výchovno-vzdelávacej práci boli úplne jednotní, keď rovnako uplatňovali filozofiu aktívneho prístupu k žiakom, schopných vnímať, tvoriť a interpretovať umelecké dielo.

Bohuslav Jelínek a Ladislav Havlín spolu s nasledujúcou generáciou učiteľov postavili základy, na ktorých dnes stojí sedemdesiatročná ZUŠ v Kremnici.

* * *

Na záver chcem poďakovať pani Mgr. Libuši Pagels – Jelínkovej, dcére B. Jelínka, a pani Eve Kraus – Havlínovej, dcére Ladislava Havlína za informácie, ktoré mi poskytli.

Prof. PhDr. Boris Banáry, CSc.

Poznámky:

- 1) JELÍNKOVÁ, Libuša. *20 rokov Ľudovej školy umenia Dr. J. L. Bellu v Kremnici. 1950 – 1970*. Tlačiareň Zvolen.
- 2) JELÍNEK, Bohuslav. *Historický vývoj školy* [do roku 1959]. 1959. Rkp., 5 s. Súkromný archív pani L. Pagels – Jelínkovej.
- 3) Jozef Balog (klavír, husle), Magda Škultéty (klavír), Elena Virágová (klavír), Margita Čunderlíková – Rakovská (klavír), Jiřina Černá (klavír), Anna Jelínková (klavír), Eva Róthová (husle), Karol Samuelčík (akordeón), Ladislav Havlín (klavír), Michal Kelemen (akordeón), spolu do 20 pedagógov.
- 4) BANÁRY, Boris. Hudba na kremnickom gymnáziu. In: *Kremnický letopis* (annales cremnicienses), roč. 17, 1/2018. Kremnica, SOS Kremnica, s. 13-17. ISSN 1337-0618.
- 5) Členmi kremnického komorného združenia boli: J. Balog, L. Havlín, B. Jelínek, J. Kanta, T. Lamoš, Lehotský, R. Országh, K. Orságh.
- 6) Viac: BANÁRY, Boris. *Hudba a hudobný život v Kremnici v 20. storočí*. V tlači.
- 7) Korešpondencia z archívu autora.
- 8) Pozri: Kremnická ZUŠ oslávila šesťdesiatku. <https://ziar.dnes24.sk/kremnicka-zus-oslavila-sestdesiatku-71181>
- 9) JANOVCOVÁ, Helena. *Dvadsať rokov ĽŠU Dr. J. L. Bellu v Kremnici*. Diplomová práca. Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, 1970, s. 39.
- 10) TATRAN, Ľudovít. *Kronika 1945 – 1955. Kultúrna a osvetová práca*. Rukopis, s. 25 – 26. Štátny archív v Banskej Bystrici – pracovisko Kremnica.

Kremnický letopis 2/2019

annales cremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia, vychádza 2-krát do roka,

ročník 18, číslo 2 (december 2019), celkovo 36. číslo časopisu, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

cena 1,50 eur

Na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva.

vydavateľ: SOS Kremnica, o. z., združenie sa venuje histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com, daniel.kianicka@nbs.sk

redaktor, zostavovateľ a redakčné spracovanie: Daniel Haas Kianička

redakčná spolupráca: Magdaléna Kamhalová

grafické spracovanie: Silver Jurtinus

fotografie: Daniel Haas Kianička, Barbora Kamhalová a skeny

tlač: P+M Turany

náklad: 200 ks

registračné číslo časopisu: EV 4158/10, ISSN 1336-8133

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek finančné príspevky na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v ktorejkoľvek pobočke Slovenskej sporiteľne, IBAN-číslo nášho účtu je SK34 0900 0000 0051 4715 3944